

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ

Penzijní reforma v České republice
Pension reform of the Czech Republic

Student: Bc. Michaela Richterová
Vedoucí diplomové práce: Ing. Milan Kaštan

Ostrava 2012

VŠB - Technická univerzita Ostrava
Ekonomická fakulta
Katedra národohospodářská

Zadání diplomové práce

Student:	Bc. Michaela Richterová
Studijní program:	N6202 Hospodářská politika a správa
Studijní obor:	6202T027 Národní hospodářství
Specializace:	00 Národní hospodářství
Téma:	Penzijní reforma v České republice Pension Reform of the Czech Republic

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
 2. Teoretická východiska sociální politiky a penzijního systému
 3. Vývoj penzijního systému České republiky
 4. Současná reforma penzijního systému České republiky
 5. Možné dopady reformy penzijního systému na českou ekonomiku
 6. Závěr
- Seznam použité literatury
Seznam zkratk
Prohlášení o využití výsledků diplomové práce
Seznam příloh
Přílohy

Seznam doporučené odborné literatury:

- BEZDĚK, Vladimír. *Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reformy) I a II díl*. Praha: Česká národní banka, 2000.
- BURCIN, Boris et al. *Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993 – 2008*. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-024-7.
- KREBS, Vojtěch et al. *Sociální politika*. 3. vyd. Praha: ASPI, a. s., 2005. ISBN 80-7357-050-5.
- TOMEŠ, Igor. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-868-5.

Formální náležitosti a rozsah diplomové práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

Vedoucí diplomové práce: **Ing. Milan Kaštan**

Datum zadání: 25.11.2011

Datum odevzdání: 27.04.2012

Ing. Zuzana Kučerová, Ph.D.
vedoucí katedry

prof. Dr. Ing. Dana Dluhošová
děkanka fakulty

Prohlášení o samostatném vypracování diplomové práce

Prohlašuji, že jsem celou diplomovou práci *Penzijní reforma v ČR*, včetně všech příloh, vypracovala samostatně. Přílohy č. 1 – 8, dané mi k dispozici, jsem samostatně doplnila.

Datum odevzdání: _____

Podpis: _____

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Ing. Milanu Kaštanovi za cenné připomínky a odborné rady, kterými přispěl k vypracování této diplomové práce.

Obsah

1	Úvod.....	10
2	Teoretická východiska sociální politiky a penzijního systému.....	12
2.1	Sociální politika	12
2.1.1	Pojetí sociální politiky.....	12
2.1.2	Základní principy sociální politiky	14
2.1.3	Objekty a subjekty sociální politiky	16
2.1.4	Cíle sociální politiky a vzájemná souvislost mezi sociální a hospodářskou politikou ¹⁷	
2.1.5	Modely sociální politiky.....	19
2.1.6	Funkce sociální politiky	20
2.1.7	Nástroje sociální politiky	22
2.1.8	Financování sociální politiky	26
2.2	Penzijní systém	28
2.2.1	Stáří a stárnutí obyvatelstva	28
2.2.2	Cíle a cílové skupiny penzijního systému	29
2.3	Dílčí shrnutí	30
3	Vývoj penzijního systému České republiky	31
3.1	Penzijní systém České republiky v období od středověku do novodobé současnosti ³¹	
3.2	Stárnutí populace v České republice: Demografický vývoj	32
3.3	Národní program přípravy na stárnutí (2003 – 2007).....	35
3.4	Výchozí stav penzijního systému v České republice před rokem 2004	36
3.5	Realizace prvních významných kroků k reformě penzijního systému	37
3.5.1	Bezděková komise.....	38
3.5.2	Varianty návrhů na reformu penzijního systému dle jednotlivých politických stran	40
3.5.3	Podoba jednotlivých etap penzijní reformy za vlády Miroslava Topolánka.....	42
3.6	Dílčí shrnutí	44
4	Současná reforma penzijního systému České republiky.....	45
4.1	Vliv nálezu Ústavního soudu na penzijní reformu	45
4.2	Penzijní reforma navržená současnou vládou	47
4.2.1	Poradní orgány vlády a jejich klíčová role při reformě penzijního systému.....	48
4.2.2	Hlavní principy v pokračování penzijní reformy	52

4.2.3	Důležité termíny a lhůty v rámci druhého a třetího pilíře	55
4.3	Národní program přípravy na stárnutí (2008 – 2012).....	55
4.4	Evropský rok aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity 2012	56
4.5	Dílčí shrnutí	57
5	Možné dopady reformy penzijního systému na českou ekonomiku	58
5.1	Zvýšení důchodového věku	58
5.2	Zavedení druhého pilíře	61
5.3	Výdaje na důchody a životní úroveň penzistů	63
6	Závěr	69
	Seznam použité literatury	71
	Seznam zkratk	76
	Seznam obrázků, grafů a tabulek	77
	Seznam příloh.....	79

1 Úvod

Jednou z životních etap každého z nás je stáří. S tímto obdobím jsou spojeny nejen ztráty psychických a fyzických sil, ale také úbytek finančních zdrojů, které jsme získali po celý svůj aktivní život. Právo na zabezpečení ve stáří přísluší každému z nás a je neodmyslitelnou součástí každého vyspělého státu. Forma tohoto zabezpečení odráží stav společnosti.

Současný penzijní systém v České republice funguje na principu průběžného financování. Současní pracující odvádějí ze své mzdy pojistné a z tohoto pojistného jsou vypláceny důchody současných důchodců. Tento systém ale naráží vlivem demografických změn na dva základní problémy, které nejen naše republika, ale i ostatní státy musí řešit. Prvním z nich je růst naděje na dožití členů současné společnosti, což bude mít za následek nárůst průměrné doby pobírání důchodu a tedy i nárůst nároků na důchodový systém. Na druhé straně se vyskytuje problém se snižující se porodností. Ta má za následek nejen snížení počtu práce schopného obyvatelstva, ale i snížení odvodů do důchodového systému.

Postupné stárnutí populace vede k dlouhodobé nerovnováze na straně příjmů a výdajů a následná finanční neudržitelnost si vyžaduje provést adekvátní reformní kroky. Na straně příjmů lze docílit nárůstu příjmů vyšším zdaněním, to by ale mohlo vést k celkovému snížení ekonomického růstu. Na straně výdajů lze také nalézt rezervy, např. snížit důchody současným důchodcům a současně zvýšit věk odchodu do důchodu. Bohužel, ani jedno z těchto opatření neřeší podstatu celého problému, pouze dochází ke změně určitých parametrů, které z dlouhodobého hlediska nic nevyřeší. Podstatné tedy je reformovat a diverzifikovat příjmy budoucích důchodců natolik, aby již nedocházelo k narůstajícímu zatěžování státní pokladny.

Cílem této diplomové práce je charakterizovat současný penzijní systém České republiky a zhodnotit možné dopady reformy penzijního systému na českou ekonomiku.

Za účelem dosažení cíle této diplomové práce jsou použity především následující vědecké metody. Ve druhé kapitole je použita metoda deduktivně-teoretická. Při zpracování třetí a čtvrté kapitoly jsou použity metody explorační a deskripce a v páté kapitole dominuje komparativní metoda.

Diplomová práce je strukturována do šesti kapitol, kde první a šestá kapitola je úvod a závěr. Druhá kapitola této práce je věnována popisu teoretickým východiskům sociální politiky a penzijního systému. Kapitola tak popisuje co to je vůbec sociální politika, a následně její pojetí, druhy, funkce, principy, formy financování a mnoho dalších.

Závěr této kapitoly charakterizuje ve stručnosti penzijní systém, jako jednu z mnoha oblastí, kde sociální politika zasahuje.

Třetí kapitola popisuje vývoj penzijního systému v České republice. Kapitola seznamuje čtenáře stručně o historii důchodu jako takového. Další část práce je věnována demografickému vývoji, který je bohužel neúprosný a ani vládní špičky jej neopomíjejí. Ve svém jádru tato kapitola popisuje kroky, které provedla vláda Miroslava Topolánka v oblasti reformy penzí.

Čtvrtá kapitola je věnována charakteristice současné reformy penzijního systému tak, jak jí vidí vláda Petra Nečase. Popisuje nejen parametrické změny, ke kterým již došlo (Malá důchodová reforma), ale také změny, které se týkají zavedení druhého pilíře, což má vést k většímu rozdělení příjmů pro budoucí důchodce.

Pátá kapitola pak hodnotí možné dopady reformy na českou ekonomiku. Popisuje, zda kroky, které učinila vláda Petra Nečase, jsou srovnatelné anebo zda se liší od ostatních zemí OECD, případně EU.

Pro účely této diplomové práce je penzijní systém definován jako ta část důchodového systému, která se věnuje stárnoucímu obyvatelstvu. Změny, které učinila česká vláda v rámci penzijní reformy, jsou v této diplomové práci zaznamenány k 31. 3. 2012. Jakékoliv další změny, ke kterým vláda přistoupí, nejsou obsahem diplomové práce.

2 Teoretická východiska sociální politiky a penzijního systému

Druhá kapitola této práce je zaměřena na teoretické vymezení sociální politiky a penzijního systému. Kapitola je rozdělena do dvou samostatných částí, které na sebe navazují.

První část je věnována detailnímu popisu sociální politiky. Blíže specifikuje počáteční pojetí sociální politiky a její principy. Na tuto část plynule navazuje popis cíle, subjektů a objektů sociální politiky. Neodmyslitelnou součástí této kapitoly je definování metod, nástrojů a možností financování sociální politiky.

Druhá část této kapitoly je ve stručnosti věnována popisu penzijního systému jako jednoho z mnoha oborů sociální politiky. Je zde vysvětleno, co to je stáří a proces stárnutí obyvatelstva, na jaké cílové skupiny je penzijní systém zaměřen. Jedná se o stručnější popis, protože veškeré informace, které jsou spojené s penzijním systémem jako takovým, jsou téměř shodné s teoretickým popisem sociální politiky. Specifický popis penzijního systému v České republice, je pro účely této diplomové práce součástí třetí a čtvrté kapitoly.

2.1 Sociální politika

Sociální politika si našla v moderním světě významné postavení, díky různým kontroverzním interpretacím, ale také díky faktu, že je velice náročná na zdroje plynoucí z veřejných rozpočtů. Sociální politika se primárně orientuje na člověka; dbá o rozvoj jeho osobnosti, či celkovou kultivaci jeho životních podmínek.

2.1.1 Pojetí sociální politiky

Vymezení pojmu sociální politiky, není tak jednoduché, jak by se mohlo na první pohled zdát. Slovo „sociální“ je hojně používáno a interpretováno v různých vědních disciplínách, jako např. v právu, ekonomii, sociologii. Další faktory, které znemožňují poskytnout jednoznačnou definici sociální politiky, jsou např. historické události, které ovlivňují vývoj společnosti, mnohostrannost subjektů, ale také tlaky politických stran ve společnosti té které země.

Krebs (2005) se domnívá, že názory na sociální politiku se utvářejí ze samotného vnímání slova **sociální**. Ten je obvykle chápán ve třech rovinách:

- *nejširší pojetí*: tj. sociální jako společenský;
- *užší pojetí*: tj. sociální jako aktivity spojené se zdokonalováním životních podmínek lidí;
- *nejúžší pojetí*: tj. sociální jako aktivity spojené s řešením nepříznivých sociálních situací.

Termín **politika** lze chápat jako specifickou společenskou činnost, konkrétní jednání různých subjektů na různých úrovních, ovlivňujících společenskou realitu. V praxi jde o různé střety politických sil, které prosazují své politické názory a koncepty, které by měly být v souladu s ekonomickými možnostmi a národními specifiky. Sociální politika je proto vnímána, jako provázanost různých úhlů pohledů a úrovní, které se zaměřují na politiku sociálního zabezpečení, rodinnou politiku, bytovou politiku, zdravotní politiku, vzdělávací politiku či politiku zaměstnanosti.

I přes heterogenitu těchto jednotlivých politik se různí autoři snaží vymezit pojem **sociální politika**.

„Sociální politika je soustavné a cílevědomé úsilí jednotlivých sociálních subjektů ve svém zájmu udržet nebo dosáhnout změny ve fungování nebo podpořit rozvoj svého či jiného sociálního systému nebo soustavy nástrojů k realizaci své či jiné sociální politiky. Výsledkem tohoto soustavného a cíleného úsilí je činnost (fungování), rozvoj (zdokonalení) či změna (transformace) systému vlastního nebo jiného nebo soustavy nástrojů. Projevuje se rozhodováním (nebo nerozhodováním) a činnostmi (či nečinnostmi) sociálních subjektů.“, takto vidí sociální politiku ve své knize Tomeš (2010, str. 29).

Jinou definici lze najít v knize Geršlové a Sekaniny (2003, str. 341), kteří vnímají sociální politiku jako *„Souhrn činností a prostředků k realizaci sociálního programu státu, případně k prosazení sociálně politických požadavků. V širším pojetí do oblasti sociální politiky spadají otázky zaměstnanosti (nezaměstnanosti), získávání kvalifikace, ochrany zdraví při práci, mzdové otázky (mzdová politika), zdravotní péče, důchodové zabezpečení bytová a rodinná politika a další. Je to velmi široká kategorie, proto se její interpretace od sebe liší. Odpovědnost za realizaci sociální politiky má především stát a obce, dále nestátní sdružení, nadace a zaměstnavatelé.“*

Jak ve své knize uvádí Krebs (2005), sociální politika je založena na dvou přístupech. **První přístup** je charakteristický svým širším pojetím, kdy lze vnímat tuto politiku jako konkrétní jednání státu, ale i ostatních subjektů, díky kterým je ovlivňována sociální sféra společnosti. Je důležitá především z dlouhodobého pohledu, kdy jsou voleny typy sociální politiky a tvořeny různé sociální programy. **Druhý přístup** je vnímán z toho užšího pohledu. Cílem přístupu je reagovat na sociální rizika a jejich negativní důsledky na společnost, ale také eliminovat sociální tvrdosti, které jsou součástí každého tržního systému (jako např. chudoba, nezaměstnanost, stáří apod.). Důsledkem je pak sociální smír ve společnosti.¹

Sociální politiku lze rozdělit na politiku aktivní, (perspektivní) a politiku pasivní (retrospektivní); Krebs (2005). **Aktivní politika** usiluje o prevenci, ke které lze dospět buď přijímáním systémových opatření, tj. změnami sociálního systému, nebo přijímáním opatření, které účinně řeší možné následky sociálních problémů. Tato politika reaguje ex ante. Naopak **pasivní politika** se zaměřuje již na vzniklé sociální problémy a reaguje ex post.

2.1.2 Základní principy sociální politiky

V publikaci od Krebse (2005), ale také v knize od Tomeše (2011) jsou uvedeny základní principy sociální politiky, které se dělí na princip sociální spravedlnosti, princip sociální solidarity, princip subsidiarity a princip participace. Mimo to ještě existují principy univerzality, adekvátnosti, komplexnosti, garance atd.

Princip sociální spravedlnosti

Na sociální spravedlnost lze nahlížet nejen z právního pohledu, tj. souhrn právních zásad a norem, ale především z pohledu sociálního. „*Sociální spravedlnost lze vymezit pravidly, podle nichž jsou ve společnosti rozdělovány příjmy a bohatství a také životní příležitosti a předpoklady (např. vzdělávat se, uplatnit se na trhu práce atd.) mezi jednotlivé občany, případně sociální skupiny.*“, Krebs (2005, str. 28). Základní otázky v tomto směru jsou „jak se co rozděluje, kdo a co dostává či nedostává a za co to dostává“ a z tohoto se odvíjí další otázka a to „co bych měl dostávat a proč“. Sociální spravedlnost je tak vystavována vlivu z vnějšího okolí – různým protichůdným ideologickým názorům politických stran, ale i zájmům různých zájmových skupin.

¹ V ČR lze v tomto směru hovořit o tzv. resortní politice, resp. aktivity spadající do působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí.

Sociální spravedlnost se dělí na další dílčí hlediska, jedná se o principy: výkonu a zásluhy, souladu mezi vstupy a výstupy, rovnosti, rovných příležitostí sociální potřeby. Pro jednotlivé obory je vhodné kombinovat dílčí principy mezi sebou. U jiných oborů pak převažuje pouze jeden z principů, např. princip rovných příležitostí ve vzdělávací politice.

Nejdůležitějším prvkem ve vnímání sociální spravedlnosti je naše subjektivní hledisko: „jak moc se cítíme, resp. necítíme chudí a hlavně jak moc vnímáme to, že je k nám sociální systém (ne)spravedlivý“. Je velký rozdíl ve vnímání sociální spravedlnosti u lidí, kteří mají vyšší sociální postavení (např. vysokoškolsky vzdělaní lidé, u kterých se předpokládá vyšší příjem), než u lidí, kteří dělají rutinní manuální práci (např. dělníci).

Princip sociální solidarity

Dle Krebse (2005) je sociální solidarita vnímána jako vzájemná podpora, sounáležitost, pospolitost či harmonická spolupráce mezi lidmi. Člověk je v jisté míře odkázán na druhé a je závislý na soužití ve společnosti jako celku. Na sociální solidaritu lze nahlížet z různých hledisek. Podle toho, kdo solidaritu tzv. organizuje, hovoříme o solidaritě na mezinárodní, celostátní, místní (resp. regionální), či individuální úrovni. Jiný pohled je na solidaritu mezigenerační, solidaritu mezi nemocnými a zdravými, zaměstnanými a nezaměstnanými apod. V dnešní době se solidarita realizuje prostřednictvím redistribuční a transferové politiky.

Solidarita může být vnímána i negativně. Přílišná solidarita a snahy vyrovnání se jeden druhému, vedou k útlumu aktivity a zbavení se zodpovědnosti za své životní podmínky.

Princip subsidiarity

Princip subsidiarity je chápán jako princip spojující osobní odpovědnost se solidaritou. Vychází z vnímání člověka sebe sama a jeho „povinnosti“ využívat své vlastnosti, schopnosti a dispozice ku prospěchu svému a svých blízkých. Podle principu subsidiarity je každý povinen nejdříve pomoci sám sobě, pokud toho není schopen, pak nastupuje na řadu rodina. Členové rodiny si mají navzájem pomáhat, pokud toho není schopna, přichází na řadu vyšší společenství a až na posledním místě má být stát.

Princip participace

V současné době se nejčastěji pojem participace objevuje v sociologii a politice jako tzv. účastenství. „*Naplňování principu participace je postupným, dlouhodobějším procesem, který lze ve zkratce nazvat jako přechod od člověka jako převážně objektu sociální*

politiky, k člověku plnoprávnému, odpovědnému a respektovanému subjektu.“, takto ve své knize definoval princip participace Krebs (2005, str. 36). Z člověka pasivního se má stát člověk aktivní, který se podílí a spolurozhoduje na tvorbě různých politických opatření.

Jak ve své knize uvádí Tomeš (2011) o participaci lze hovořit ve třech rovinách:

- účast na financování sociální politiky (pojistné);
- účast na rozhodování o nejvhodnějším způsobu uspokojení potře (příspěvky na péči);
- účast na řízení sociálních institucí (účast zaměstnanců na řízení podniku).

2.1.3 Objekty a subjekty sociální politiky

Objekty sociální politiky jsou obyvatelé dané země, ať už se jedná o jednotlivce, či určité sociální skupiny². Lze říct, že objekty sociální politiky, jsou ti, kterým jsou opatření sociální politiky určena. Konkrétní opatření mohou být určena pro všechny (jako např. právo na vzdělání), ale také směřována ke konkrétní skupině, či jednotlivci (např. nezaměstnaní). Jednotlivá sociální opatření pak mohou být určena dle věku, pohlaví, vzdělání, příjmů apod.

Subjekty sociální politiky jsou ti, kdo mají zájem, vůli, schopnosti, předpoklady a prostředky k určité sociální činnosti či chování a kdo takové chování a činnosti může naplňovat. V obecné rovině lze rozdělit subjekty na státní a nestátní. Nestátní se dále dělí na tržní a netržní subjekty. Nejdůležitější roli má stát, který určuje pojetí, obsah, ale i úkoly v daném časovém horizontu. V posledních letech mají stále větší význam nadnárodní instituce, které usilují o mezinárodně uznávané právní instrumenty.

Subjekty sociální politiky lze rozdělit dle Krebse (2005) na:

- *stát a jeho orgány*: významnou roli má zde parlament, který na základě zvoleného programu vytváří a schvaluje legislativní opatření; vláda a parlament tak zodpovídají za uskutečňování sociální politiky v daném čase;

² Sociální skupina je taková skupina osob, mezi nimiž existuje vztah, a tyto osoby, ale i okolí si tuto skutečnost uvědomují, Krebs (2005).

- *zaměstnavatelé a firmy*: jsou povinny zabezpečit opatření vydaná ze strany státu a jeho orgánů; novým trendem jsou v této oblasti také firemní sociální služby, popř. firemní sociální politika;
- *zaměstnavatelské, zaměstnanecké a odborové orgány*: patří sem různé profesní komory, odborové svazy, orgány tripartity apod.;
- *regiony, místní komunity, obce, občanské a dobročinné organizace, charitativní instituce apod.*;
- *círky*: nejsou pouze instituce pro konání bohoslužeb, ale mají významnou roli v oblasti mravní výchovy, v péči o handicapované obyvatelstvo, charitativní atd.;
- *občané, rodiny, domácnosti, sousedi aj.*

Zajímavou myšlenku uvádí Tomeš (2010). Tvrdí, že nelze hovořit o subjektech sociální politiky jako o jejich nositelích, protože toto označení bylo používáno v minulosti ve spojitosti s KSČ (např. nositel vyznamenání za vynikající práci) a mohlo by to vést k nedorozumění.

2.1.4 Cíle sociální politiky a vzájemná souvislost mezi sociální a hospodářskou politikou

V obecné rovině lze říct, že cíle sociální politiky představují chtěnou budoucnost, tedy budoucí podobu sociální politiky. Sociálněpolitické cíle se mění a vyvíjejí v průběhu času. Jsou reakcí na změny potřeb a zájmů subjektů; změny jsou závislé na ekonomickém a sociálním prostředí³ v zemi. Tomeš (2010) ve své knize uvádí, že obecné cíle sociální politiky jsou výsledkem snažení většiny sociálních subjektů a lze je tak považovat za sociálněpolitické cíle určité doby. Takto stanovené cíle reagují na potřeby příslušníků nižších společenských vrstev, které mohou vyvíjet tlak. Veškerá opatření by měla být přijatelná i pro vyšší vrstvy, a proto jsou sociálněpolitické cíle výsledkem kompromisu mezi bohatou a nižší vrstvou společnosti.

V knize Igora Tomeše (2010) jsou uvedeny principy pro formulování konkrétních cílů sociální politiky. Jedná se o:

³ „Sociálním prostředím rozumíme přírodní, technické, ekonomické, politické, a právní prostředí domácí i mezinárodní, v němž subjekty působí. Sociálním klimatem rozumíme převládající ekonomické a politické ovzduší ve společnosti doma i v globalizujícím se světě, které je určující pro vzájemný vztah mezi sociálními subjekty.“, Tomeš (2010, str. 138).

- rozdělení cílů na *systémové cíle*, které mají zpravidla formu různých strategií a koncepcí a *instrumentální*, které jsou směřovány k dosažení určité sociální vize;
- *výchozí rámec*: je definován právním řádem; při formulaci konkrétních cílů by se měl subjekt vyvarovat nereálných (ve smyslu nerealizovatelných) cílů, proto žádný cíl nemá být v rozporu s daným právem; může dojít ke zlepšení daných standardů a norem, nikoli však k jejich zhoršení;
- *potřebu shody*: čím více se zájmy subjektů shodují s prioritami objektu, tím je úspěšnější sociální politika jako taková;
- *časovou dimenzi*: rozdělení cílů na *dlouhodobé*, které jsou zpravidla na pět až deset let a mají podobu vize, strategie či koncepce; *střednědobé*, které mají podobu různých programů a jsou zpravidla na tři až pět let a *krátkodobé*, jsou na jeden měsíc až tři roky a mají také podobu různých programů.

Při hodnocení souvislostí mezi sociální a hospodářskou politikou, je nutné vycházet z faktu, že každý společenský jev má své ekonomické, sociální, ale i jiné aspekty. Tyto se vzájemně prolínají, proto neexistují čistě sociální a ani čistě hospodářské problémy. Ne jinak tomu je při přijímání opatření. Krebs (2005) uvádí příklad zkrácené pracovní doby, která je na jedné straně problémem hospodářské politiky (zkrácení pracovní doby, nákladovost, produktivita), ale také problémem sociální povahy (trávení volného času, zdraví).

„Hospodářská i sociální politika mají sice mnoho společného, nicméně nejsou shodné. Jde o dvě autonomní politiky s relativní samostatností a silnými vzájemnými vazbami, s úzkým vzájemným sepětím.“, Krebs (2005). Tyto vazby lze vyjádřit následujícím způsobem:

- účinná hospodářská politika směřuje k účinné sociální politice a jejímu financování;
- sociální politika vytváří právní, věcné, institucionální předpoklady pro hospodářský rozvoj, především v oblasti kultivace lidského potenciálu – pro hospodářskou politiku to jsou tzv. pozitivní impulsy;
- stimulační a zároveň skryté efekty, jsou spatřovány např. v redistribuci příjmů od sociálně vyšší vrstvy k vrstvě sociálně slabší, kdy dochází k růstu kupní síly u nižší vrstvy a tudíž k růstu agregátní poptávky.

2.1.5 Modely sociální politiky

Krebs (2005) se odkazuje na dílo R. M. Titmuse⁴, který vymezuje tři ideální typy sociální politiky, která se stala východiskem pro mnohé další knihy. Každý z těchto tří typů se opírá o svůj vlastní myšlenkový koncept. Krebs (2005) rozlišuje tyto typy, resp. modely sociální politiky na: redistributivní, výkonový a reziduální typ.

Redistributivní typ

Základní myšlenkou je, že sociální potřeby lidí jsou vnímány jako sociální práva. Redistributivní typ se orientuje na univerzální poskytování dávek, proto je někdy označován jako univerzální typ s dominantní rolí státu, resp. občanský typ. Tento typ je velice náročný na ekonomické zdroje. Stát v tomto modelu zastupuje velký prostor pro sociální politiku a omezuje tak aktivity nestátních subjektů. Tomuto typu se blíží Skandinávské země, ale i Dánsko, Holandsko, popř. sem patří sociální aktivity v ČSSR a v bývalých socialistických zemích východní Evropy⁵.

Výkonový (korporativní) typ

Hlavní myšlenka u tohoto typu je, že sociální potřeby mají být primárně uspokojovány na základě výkonu a produktivity. Míra redistribuce je nižší než u redistributivního typu. Stát garantuje pouze základní společensky uznávaná minima a vytváří tak prostor pro působení nestátních subjektů. Tomuto typu se přibližují sociální politiky v zemích jako je Francie, Rakousko aj.

Reziduální typ

Tento typ zdůrazňuje individuální odpovědnost každého za uspokojování sociálních potřeb. Spoléhá výhradně na rodinu, trh a jeho instituce; v případě selhání nastupuje státní sociální politika. Role státu v jeho tzv. pečovatelské službě je potlačena na minimum, stejně tak jako redistribuce příjmů je oproti dvěma výše uvedeným nejnižší. Tomuto typu se nejvíce blíží USA a Japonsko.

Nutno upozornit, že reálná sociální politika v jednotlivých zemích je vždy výsledkem kombinací prvků ze všech tří typů, proto je nutné brát tyto tři modely jako určitá vodítka a vzory, které slouží k ujasnění pozitiv a negativ jednotlivých modelů.

⁴ Richard Morris Titmuss (1907 – 1973) byl britský sociální badatel a učitel na London School of Economics. Založil disciplínu sociální správy (nyní z velké části známou jako sociální politika).

⁵ V této podobě ale nelze hovořit jako o občanském typu, protože nebyl založen na demokratických základech, kdy zde docházelo k diskriminaci jedinců či skupin.

2.1.6 Funkce sociální politiky

Funkce sociální politiky působí komplexně a vztahují se k rozmanitým objektům (k člověku jako k pracovní síle, k člověku jako rodině, k člověku jako k pacientovi apod.). Je nezbytné volit vhodnou míru zastoupení jednotlivých funkčních efektů u té které sociální situace. Například podpora v nezaměstnanosti, má zajistit člověku na určitou dobu takové příjmy, aby pokryly, alespoň částečně jeho výdaje, na druhou stranu by tato podpora neměla být natolik velká, aby jedince více motivovala zůstat doma. Nejčastěji jsou uvedeny tyto funkce: ochranná, rozdělovací a přerozdělovací, homogenizační, stimulační, preventivní, jak ve své knize uvádí Krebs (2005).

Ochranná funkce

Jde o funkci historicky nejstarší a tvoří tradiční a stabilní prvek sociální politiky. Smysl této funkce spočívá v řešení již vzniklých sociálních událostí, kdy určitá sociální skupina je znevýhodněna oproti ostatním. Jde o zmírnění či odstranění negativních důsledků především na trhu práce (např. nezaměstnanost) nebo s životními stádii každého z nás (např. stárí, osiření aj.).

Rozdělovací a přerozdělovací (redistribuční) funkce

Jedná se o jednu z nejsložitějších a nejvýznamnějších funkcí. Pomocí této funkce je realizován vlastní obsah opatření sociální politiky. Odpovídá na otázky typu „co, jak, komu, za co a podle čeho rozdělovat“, a současně je řeší. Hlavní pozornost je věnována příjmům a jejich následné redistribuci. Tato funkce plní i jinou úlohu, a to rozdělování životních šancí, příležitostí, ke kterým prostřednictvím sociální politiky také dochází.

Těžiště přerozdělovací funkce spočívá v tzv. modifikaci prvotního rozdělení, které bylo již jednou „nespravedlivě“ rozděleno trhem. Majitelé výrobních faktorů, jsou odměňováni za jejich použití v podobě důchodů, rent, či úroků. Z ekonomických, politických, ale především ze sociálních důvodů musí docházet k přerozdělení, zejména proto, že je třeba:

- zajistit důstojné podmínky všem občanů: ne všichni se podílejí na ekonomických činnostech (handicapovaní, nemocní, staří atd.);
- zajistit všem rovné šance: všem poskytnout stejné startovací podmínky (zaručení minimální mzdy, podporu nízkopříjmovým rodinám aj.);

- zajistit fungování společenského systému spotřebou společenských statků (školství, zdravotnictví, justice);
- odstranit nedokonalosti konkurence (monopolní postavení na trhu).

V důsledku přerozdělování vyvstává jedna podstatná otázka: „Je žádoucí rovnostářství nebo vysoká příjmová a majetková různorodost?“. Krebs (2005) se domnívá, že v každé době a zemi existuje určitá prahová hodnota přijatelné nerovnosti a tedy i míra redistribuce. Vše závisí na ekonomické vyspělosti, politické stabilitě, způsobu řešení sociálních problémů apod. Faktem ale zůstává, že příliš vysoká míra přerozdělování oslabuje motivaci k práci a podnikání, na druhou stranu příliš nízká míra přerozdělování může oslabit stabilitu a rozvoj společnosti, kdy extrémem mohou být různé sociální nepokoje. K měření nerovností ve společnosti se používá celá řada přístupů. Mezi nejznámější se řadí Lorenzova křivka, Giniho koeficient a Robin Hood index.

Homogenizační funkce

Tato funkce je velmi těsně spojena s funkcí rozdělovací a přerozdělovací. Směřuje k příjmovému vyrovnání, resp. vede ke zmírňování sociálních rozdílů v životních podmínkách jednotlivců, ale i sociálních skupin a k odstraňování neodůvodněných rozdílů. Jako příklad lze uvést poskytování pomoci handicapovaným jedincům, příslušníkům etnických menšin aj.

Stimulační funkce

Obecně lze říci, že snahou stimulační funkce sociální politiky je podporovat, podněcovat a vyvolávat žádoucí sociální jednání jednotlivců a skupin jednak v oblasti ekonomické, tak i mimo ni. V souvislosti se stimulační funkcí se někdy také hovoří o funkci produktivity. Myslí se tím, opatření sociální politiky, která přímo ovlivňují výkonnost pracovního potenciálu, ale i opatření, která se nepřímo týkají celkového prospěchu společnosti.

Preventivní funkce

Snahou preventivní funkce je zabránit v co největší míře tomu, aby nedocházelo k nežádoucím situacím (poškození zdraví, nezaměstnanost, kriminalita, chudoba aj.). Přijatá opatření musí směřovat k odstraňování příčin vzniku těchto nepříznivých situací,

ktelé brání v integraci člověka ve společnosti. Tuto funkci plní všechny směry, resp. obory sociální politiky.⁶

2.1.7 Nástroje sociální politiky

Nástroje sociální politiky představují takový systém, který se v průběhu let vyvíjí a mění. V posledních letech je kladen důraz především na to, aby nástroje sociální politiky poskytovaly diferencované a adresné řešení konkrétních situací, jedinců, popř. sociálních skupin, tak aby nedocházelo ke zneužívání výhod. Toto je předpoklad úspěšné sociální politiky z hlediska efektivního využívání limitovaných zdrojů, Krebs (2005).

Za základní nástroj v každé demokratické společnosti je považován právní systém, který je zaměřen na sociálně-právní legislativu. Z jiného pohledu, lze dělit nástroje sociální politiky na ty, jež se zabývají systémem daní a transferových plateb nebo dle jednotlivých institucí. Mezi nástroje se řadí také sdělovací prostředky, které se podílejí na formování názorů a postojů veřejnosti k sociálním problémům.

Krebs (2005) se ve své knize zmiňuje o důležitosti faktoru času i z hlediska vnímání nástrojů. Tvrdí, že sociální politika má pracovat minimálně se dvěma základními typy nástrojů se sociální doktrínou a s určitým sociálním programem.

Sociální doktrína (vize)

Jedná se o dlouhodobou vizi, která říká, kam má sociální politika směřovat během 10 až 15, ale i více let. „*Doktrína by tedy měla plnit roli určitého vodítka pro orientaci sociální politiky, vymezovala by jakýsi koridor, v němž by se měla dlouhodobě pohybovat.*“, takto vidí smysl doktríny Krebs (2005, str. 63). Doktrína má být sama o sobě konkrétní, ale ne natolik, aby překročila hranici programu. Lépe řečeno, doktrína by měla sama o sobě poskytovat prostor politickým subjektům k naplňování jejich politických programů.

Doktríny musí být založeny na respektování lidských a sociálních práv, která jsou mezinárodně deklarována v Listině základních práv a svobod občanů a musí být postavená na hodnotách moderních demokratických společností (např. solidarita, sociální spravedlnost, rovnost příležitostí aj.). Samotná potřeba doktríny představuje jakýsi opěrný žebřík do budoucna, protože většina sociálních problémů se nedá řešit jednorázově, ale vyžaduje dlouhodobý pohled na cílový, resp. výsledný stav.

⁶ Součástí sociální politiky je politika zdravotní a zde např. preventivní péče nebo vzdělanostní politika a zde adekvátní vzdělání vhodné pro budoucí profesní život.

Program

„Představuje prostředek, způsob, techniku dosahování programových cílů, které krystalizují jako výsledek konsenzu participativního jednání různých politických, vládních i nevládních orgánů (odborových, zaměstnavatelských, regionálních apod.).“, Krebs (2005, str. 64). Program je proto nutno vnímat jako nástroj sloužící k hledání cest jak dosáhnout dlouhodobých cílů.

Kolektivní vyjednávání

Dalším nástrojem, který je hojně využíván ve světě a (od roku 1989) v České republice je kolektivní vyjednávání. Je to proces, při kterém dochází ke konsensu mezi sociálními partnery. Za sociální partnery jsou považováni představitelé odborových svazů, zaměstnaneckých svazů a státu (vlády). Výsledkem kolektivního jednání je kolektivní smlouva. Existují následující typy smluv: generální dohoda, kolektivní smlouvy vyššího typu a podnikové kolektivní smlouvy.

Naproti tomu Tomeš (2010) zase dělí nástroje sociální politiky na regulaci, sociální prevenci, dávky, služby a nátlak.

Regulace

Regulace patří mezi nejstarší nástroje; jedná se o usměrňování soukromé činnosti státem na tlumení sociálního napětí. Toto stát plní na základě platných právních předpisů (ústava, mezinárodní smlouvy, zákony, vládní nařízení, vyhlášky aj.). *„V sociální ochraně jde především o regulaci vztahů mezi zaměstnavateli a zaměstnanci, mezi obyvateli v souvislosti s ochranou veřejného zdraví, k dětem v souvislosti s ochranou jejich rozvoje a zájmů“*, Tomeš (2010, str. 334).

Subjekty státní sociální politiky, nutí objekty, aby se zdržely nějaké činnosti, popř. aby něco dělaly apod. Toto činí na základě:

- *zákazů*: slouží k bezpečnosti a ochraně zdraví, regulace pracovní doby apod.;
- *příkazů*: ukládají soukromým subjektům, aby za něco zaplatily (daně), něco poskytly (mzdy), konaly (péče o zaměstnance) aj.;
- *přidělení, přiznání nebo povolení*: vydávání licencí, registrací;
- *sociální policie*: vykonává dohled, monitorování, inspekci.

Regulace je účinná za toho předpokladu, že se dbá na dostatečnou zpětnou vazbu (kontrolu). Důležité také je, aby se nedostatky zjištěné při kontrole, náležitě potrestaly.

Sociální prevence

Jedná se o zvláštní druh sociální regulace. Regulací podmínek práce a života stát snižuje sociální napětí a preventivně chrání občany před vznikem nepříjemných sociálních událostí. Sociální prevence se zaměřuje na oblasti jako ochrana zdraví obyvatelstva, ochrana bezpečnosti a zdraví při práci, ochrana před diskriminací, ochrana před ohrožením trestnou činností, sociálně-právní ochrana dětí a mládeže.

Dávky

Týká se převodu peněz nebo věcí ve prospěch jiného. V demokratických společnostech rozlišujeme dávky povinné a dobrovolné. Povinné dávky jsou takové dávky, k jejichž převodu dochází na základě platné legislativy ve prospěch někoho jiného; na druhé straně dávky dobrovolné dávky fungují na principu naší svobodné vůle. Dávky lze dělit na:

- *věcné*: mohou mít podobu odměny (dary k jubileu zaměstnanců) nebo jako součást zaměstnanecké odměny (režijní jízdenky) popř. dávky jako uspokojení určité potřeby (jídlo lidem bez domova);
- *peněžité dávky*: „*Peněžité dávky jsou obnosy vyplacené těm, kdo na ně mají nárok, nebo jimž byly přiznány úředním výrokem, nebo jimž byly poskytnuty jako dar – zpravidla od nestátních subjektů.*“, Tomeš (2010, str. 339). Nárok na peněžitou dávku má povahu obligatorní (nárokové) nebo fakultativní (dobrovolné).

Poskytnutí té které dávky záleží na sledovaném účelu. Peněžité poskytnutí dávky je vždy lacinější než poskytnutí dávky věcné⁷. Věcná dávka lépe cílí potřebu žadatele, omezuje jeho rozhodování na to, zda dávku chce či nikoli. Naopak u peněžité dávky má volnou ruku při rozhodování o tom, na co dané prostředky použije. Věcná dávka může mít podobu jednorázovou (např. výbavička pro dítě), nebo opakující se (učebnice pro každý rok na škole).

O tom zda přistoupit k dávce jako k dávce věcné rozhoduje, zda:

⁷ Věcné dávky vyžadují vytvoření složitějších institucionálních podmínek.

- existuje obava, že by peněžitá dávka nebyla použita k danému účelu (např. rodinné přídavky v rodině alkoholiků);
- poskytnutá dávka nemůže být z objektivních důvodů použita k zamýšlenému účelu (nedostupnost na trhu);
- věcné plnění lépe plní svůj účel (potravin v době války).

Služby

Jedná se o systematickou činnost, ve prospěch osob neschopných si sami pomoci. Sociální služby se rozlišují podle naléhavosti a trvání potřeby a podle druhu uspokojené potřeby. Podle naléhavosti se dělí na:

- *informační služby*: odborné informace při hledání efektivního řešení;
- *intervenující služby*: reagují na okamžité vzniklé potřeby, popř. se jim snaží zabránit (např. první pomoc ve zdravotnictví);
- *podporující služby*: kompenzují znevýhodnění, které jedinec není schopen sám odstranit;
- *pečovatelské služby*: reagují na trvalé a těžko odstranitelné sociální potřeby.

Podle druhu lze rozlišit následující uspokojované sociální potřeby: ochranné; poradenské; krizové; asistenční, terénní a pečovatelské; ambulantní a pobytové.

Nátlak

Jde o legitimní nástroj sociální politiky. Nevládní sociální subjekty používají nátlak, aby donutily stát, veřejné korporace, odbory, zaměstnavatele, sdružení aj. brát jejich zájmy v úvahu. Rozlišují se následující nátlakové akce:

- *petice*: využití petičního práva;
- *tisk*: využití svobody slova;
- *mítinky, demonstrace*: využití shromažďovacího práv;
- *formy občanské neposlušnosti*: stávky, výluky, aj.

Z výše uvedeného jasně vyplývá, že ne všechny nástroje mohou všichni využít. Nástroje lze rozdělit na státní a nestátní. Státní v podobě dávek, či různých služeb, o kterých rozhoduje stát a za pomoci různých úřadů a příslušné legislativy dochází k jejich naplňování. Nestátní nástroje jsou v rukou občanů daného státu. Zde lze zařadit např. nátlak,

pečovatelské služby (poskytované soukromými institucemi, či občany samostatně).

2.1.8 Financování sociální politiky

Sociální politika je financována buďto státem, samosprávou (region či obec), zaměstnavatelem, sponzorem, Tomeš (2010):

- *stát*: financuje sociální činnosti z daní nebo z jiných příjmů a majetku;
- *samospráva*: získává prostředky na sociální činnosti převodem ze státního rozpočtu, výběrem různých poplatků, z vlastní ekonomické činnosti, z darů od sponzorů a obyvatel
- *zaměstnavatelé*: zaměstnavatelé mají obvykle povinnost přispívat na pojištění zaměstnanců a hradit i některé náklady spojené s ochranou nařízenou ze strany státu; zaměstnavatelé rovněž poskytují řadu sociálních výhod ze svých zdrojů⁸;
- *sponzor*: jedná se o hlavní zdroj příjmů především pro nadace a občanská sdružení⁹;
- *občan/účastník*: občan je povinen přispívat na tzv. povinnou solidaritu s jinými občany, jedná se o redistribuci v sociálním prostoru.

Tomeš (2010) ve své publikaci také zmiňuje různé metody financování sociální ochrany, jedná se o financování rozpočtovou technikou (průběžně), fondovou technikou (kapitalizací), smíšené financování, virtuální kapitalizací a účetní rezervou.

Financování rozpočtovou technikou (průběžné financování)

Metoda průběžné financování (Pay as you go; zkráceně PAYG), spočívá v tom, že dávky, které jsou v daném období vybrány, se ve stejné době vyplácí. Klíčovou úlohu v této metodě financování hraje rozpočet, ve kterém se bilancují veškeré příjmy a výdaje za období. Na příjmové straně je nejdůležitější vybrat požadované příspěvky od povinných osob, tedy takových, kterých se placení týká. Na výdajové straně je důležité co nejpřesněji předpovědět pravděpodobné náklady. Na základě různých prognóz se dají některé náklady

⁸ „Část těchto výhod je odečitatelná z daňového základu zaměstnavatele, jako náklad na pracovní sílu.“, Tomeš (2010, str. 358).

⁹ V souvislosti se sponzorováním je zvláštním případem také získávání grantů a subvencí. Jedná se o veřejnoprávní podporu, ale i o podporu ze soukromých fondů a nadací. Granty se zpravidla vypisují na inovace v sociální ochraně a veřejné subvence na osvědčenou činnost.

předpovědět, jako např. demografický vývoj obyvatelstva; jiné se předpovídat nedají, jako např. nemocnost, nezaměstnanost.

Metoda průběžného financování je velice citlivá na demografické změny, protože pokles ekonomicky aktivního obyvatelstva, výrazně mění rovnováhu mezi plátcí pojistného a příjemci dávek.

Financování fondovou metodou (metoda kapitalizace)

Postatou této metody je, že pojištěnec platí, obdobně jako v záložně, pojistné na svůj individuální účet. Správce tohoto účtu prostředky investuje, podle zákonné podoby a získané úroky připisuje na individuální účet.

„V okamžiku splnění podmínek pro vznik nároku na dávku lze postupovat jako spořitelna a vyplácet majiteli individuálního účtu dávku (provident fund) nebo jako pojišťovna (insurance fund) a z uloženého kapitálu vypočítat výši dávky, peníze z individuálního účtu převést do společného fondu (pooling) a z toho pak vyplácet dávku.“, Tomeš (2010, str. 362). Výhoda tzv. provident fund tkví v možnosti dědit zbylé peníze v případě úmrtí, nevýhodou jsou nižší vyplacené dávky z důvodu možnosti vyčerpání peněz na individuálním účtu. Výhodou u insurance fund je ve vyplacení vyšších dávek, protože ti co se nedožijí průměrné doby dožití, hradí náklady na dávky těm, kteří žijí déle. Nevýhodou je, že nikdo nedění v případě úmrtí.

Smíšená metoda rozpočtové a fondové metody

Jedná se o kompromis a kombinaci soustavy průběžného financování a současné tvorby určité kapitálové rezervy.

Virtuální kapitalizace

Někdy je nazývána jako metoda NDC (notional defined contribution) je založena na tzv. fiktivních účtech pojištěnců. *„Každý pojištěnec má svůj účet u fondu, do něhož se zapisují měsíční vklady. Nezapisují se zde nominální částky v národní měně nebo euru, ale index podílu na průměrném hrubém domácím produktu na hlavu obyvatele. Jestliže průměrné HDP je 100 euro a pojištěný uloží 120 euro, pak se mu zapíše na jeho účet index 1,2“*, Tomeš (2010, str. 363).

Při splnění podmínek na dávku, se vypočte roční průměr vkladů za celou dobu pojištění a násobí se průměrným hrubým domácím produktem na obyvatele v předcházejícím roce, kdy o dávku požádal. Pokud někdo ukládá 30 let, pak se sečtou indexy a dělí se počtem let;

výsledkem je průměrný index. Tento průměrný index se násobí průměrným HDP/obyvatele a vypočítá se reálná hodnota průměrného vkladu, která je valorizována o změny v HDP¹⁰.

Účetní rezerva

Smysl této metody spočívá v účetní rezervě, kterou může zaměstnavatel dohodnout se zaměstnancem. Zaměstnanec si ukládá část mzdy u zaměstnavatele a zpětně dostává tyto prostředky při odchodu do důchodu, resp. při rozvázání pracovního poměru. Riziko plynoucí z této metody, je spojené s bankrotem zaměstnavatele. V tomto případě zaměstnanec o všechny své úspory přichází.

2.2 Penzijní systém

Společným cílem všech sociálních politik napříč zeměmi je vybudovat silný a perfektní celek. Tohoto lze dosáhnout jedině za předpokladu, že se nebudou vyskytovat velké rozdíly mezi regiony a neporoste tak sociální napětí.

Sociální politika jako taková se zabývá mnoha oblastmi. Usiluje o ochranu veřejného zdraví, o vzdělávání, o sociální bezpečnost aj. Součástí těchto úsilí je mimo jiné podpora a péče o lidi ve stáří, resp. snahou je vybudovat takový systém, který zaopatrí lidem péči a peníze ve stáří.

V literaturách, ale i v médiích je pojem důchodový a penzijní systém považován za totožný, proto pro účely této diplomové práce je penzijní systém definován jako ta část důchodového systému, která je zaměřena na stárnoucí obyvatelstvo. Tato specifikace je potřeba především z důvodu rozsahu diplomové práce, která je omezená.

2.2.1 Stáří a stárnutí obyvatelstva

Staří je označováno jako poslední fáze životního cyklu každého z nás. Proces stárnutí tak ovlivňuje pracovní schopnost, kdy lidé již nemají takový pohybový, manuální, ani myšlenkový potenciál jako mladí lidé. Pracovní trh není na takovéto změny dostatečně připraven, a proto stárnoucí lidé mají mnohdy problém získat a udržet si pracovní pozici. V této souvislosti lze často slyšet pojem stárnutí obyvatelstva. „*Jde o společenský proces změny věkové skladby obyvatelstva způsobený prodlužováním věku, přibývá starých osob, o něž se stará rodina, resp. společnost.*“, jak ve své knize uvádí Tomeš (2011, str. 171).

¹⁰ Tento systém vznikl a byl zaveden ve Švédsku (1994), jak ve své knize uvádí Tomeš (2010).

2.2.2 Cíle a cílové skupiny penzijního systému

Cílovou skupinou v penzijním systému jsou senioři. V soukromém pojištění byly dávky závislé na vkladech, a proto nebylo nutné stanovit důchodový věk, nyní se zavedením povinného veřejného pojištění je nutné vytvořit koncepci stáří se zavedením tzv. důchodového věku. Igor Tomeš (2011) se ve své knize odkazuje na společenské vědy, které dělí staré lidi do tří skupin:

- *předdůchodový věk*: období deseti let před právním nárokem na starobní důchod;
- *ranný důchodový věk*: prvních deset let po odchodu do starobního důchodu;
- *pozdní (stařecký) důchodový věk*: jedenáct let a více let po odchodu do starobního důchodu.

Domnívám se, že toto členění, je samo o sobě je velice diskutabilní, protože pocit stáří je velice individuální a nemusí to nutně znamenat, že se člověk po jedenácti letech pobírání důchodu musí cítit jako nějaký stařec.

„Cílem je ekonomicky zabezpečit seniory a zdravotními a sociálními službami jim prodloužit a zpříjemnit život v pro ně přirozeném sociálním prostředí.“, Tomeš (2011, str. 173). Problém zde není ani tak v definování cílů penzijní politiky jako v určení klíčových otázek. Do jaké míry se mají senioři a zaměstnavatelé podílet na financování zabezpečení ve stáří? Do jaké míry se mají angažovat veřejné rozpočty? Odpověď na tuto otázku lze nalézt ve třech postojích, které popisuje ve své knize Tomeš (2011). Jedná se o postoj liberální, korporativní a institucionální.

Liberální postoj

Hlavní myšlenkou tohoto přístupu je fakt, že stáří je ryze soukromou záležitostí ekonomicky činných osob. Liberální státy se zavázaly zabezpečit občanům důstojné minimum. Cílem je vytvoření soustavy nabízející jednotné zabezpečení formou univerzálního národního pojištění s důchody stejné výši, např. Velká Británie nebo forma starobního důchodu v jednotné výši vyplácena z veřejných rozpočtů jako např. v Dánsku. Pokud chtějí občané ve stáří dosahovat vyšších příjmů, musí se o to postarat formou povinného (Francie) či dobrovolného (ČR) penzijního připojištění.

Korporativní postoj

Zabezpečení ve stáří je věcí zaměstnavatele a zaměstnance. Stát tak má vytvořit pouze soustavu inspirovanou myšlenkami soukromého životního nebo důchodového pojištění, (Německo). Cílem tohoto postoje je donutit občany, aby si na stáří našetřili sami.

Institucionální postoj

Princip spočívá v přijetí povinného životního minima (jako v liberálním postoji), který je doplněn o povinné sociální pojištění (jako v korporativním postoji). Toto vše vede k vytvoření soustav, které se o seniory postarají společně. „*Cílem je souborem sociálních soustav (diverzifikací zdrojů) zajistit občanovi příjmy přiměřené jím dosažené individuální životní úrovni (Švédsko).*“, Tomeš (2011, str. 174).

2.3 Dílčí shrnutí

Sociální politika usiluje prostřednictvím svých nástrojů nejen o ochranu lidí, ale také se soustřeďuje na podporu vzájemné sociální soudružnosti na daném území. Sociální politika je tou oblastí hospodářské politiky, která je primárně orientována na člověka. Na základě historických, ale i kulturně společenských zvyklostí v daném státě existují různé modely sociální politiky. Z těchto modelů je vyčleněna ta část sociální politiky, která řeší vzniklé problémy (pasivní politika), nebo se snaží těmto problémům předcházet (aktivní politika). Stát pak za pomoci nástrojů a různých forem financování působí na společnost jako celek nebo na určitou skupinu obyvatel. Jednou z mnoha oblastí sociální politiky je podpora a péče o lidi ve stáří.

3 Vývoj penzijního systému České republiky

Třetí kapitola této práce je zaměřena na vývoj penzijního systému České republiky. Tato kapitola je rozdělena do pěti částí.

První část se vrací svým pojednáním do minulosti a přibližuje historický vývoj penzijního systému v České republice. Druhá část se věnuje studii o demografickém vývoji, která sehraje klíčovou roli v pohledu na změnu penzijního systému. Třetí část této kapitoly je věnována malá zmínka o Národním programu přípravy na stárnutí (2003 – 2007).

Část čtvrtá a pátá se navzájem doplňují. Nejprve je popsán tzv. Výchozí stav, resp. stav, od kterého jsou v této práci zaznamenávány změny v penzijním systému. Na tuto část pak navazuje část poslední, tady pátá, která se zmiňuje o prvních významných krocích k reformě penzijního systému.

3.1 Penzijní systém České republiky v období od středověku do novodobé současnosti

V minulosti fungovala sociální politika na zcela jiném principu, než ji známe dnes. Převládal názor, že péče o praceneschopné obyvatelstvo je jednak věcí soukromou, ale také věcí církevní. *Církev* poskytovala jednak almužnu, ale také přístřeší (různé chudobince, hospice apod.). Soukromá péče byla především v moci různých profesních, tzv. *cechovních skupin*, které byly samostatně organizovány. Mezi nejznámější patřila skupina horníků. Ti vydávali v období středověku různé hornické řády, na které navázaly v 19. století různá předpisy. Ta se týkala především zabezpečení horníků v případě onemocnění, úrazu či náhlého zchudnutí.

V roce 1771 a 1781 byly v tehdejší Rakousko-Uherské monarchii vydány dva předpisy, tzv. *penzijní normály*. První z nich měl přinést nárok na penze pro vdovy a sirotky po zaměstnancích, kteří věrně sloužili. Druhý se týkal zaměstnanců, kteří alespoň deset let věrně sloužili a následně se stali praceneschopní vlivem úrazu.

Významným mezníkem bylo přijetí *zákona č. 221/1924 sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří*. Tento pokrokový zákon byl rozdělen do pěti částí a skládal se z 288 paragrafů. Z dělnického invalidního a starobního pojištění se poskytovaly dávky jednak na důchody, buď jako dávky: opětuující nebo jednorázové¹¹. V tomto systému byl za základní dávku považován invalidní důchod, který byl podmíněn ztrátou výdělečné činnosti. Starobní důchod náležel pojištěnci po dovršení 65 let. Pro pozůstalé byl

¹¹ Vedle dávek obligatorních (nárokových) existovaly některé dávky jako fakultativní (dobrovolné).

vymezen důchod vdovský či sirotčí. Nárok na důchod vznikl po uplynutí určité doby pojištění, tzv. čekací doby; ta trvala 150 příspěvkových týdnů. Další podmínkou vzniku nároku na tyto dávky bylo, aby pojistný případ (tedy invalidita, dovršení předepsaného věku či úmrtí) nastal za trvání pojištění. Pro ilustraci, minimální důchod činil po třiletém pojištění 1 130 Kč ročně (cca 95 Kč měsíčně), po deseti až dvacet letech pojištění se pohyboval od 1 800 do 2 400 Kč ročně (cca 150 až 200 Kč za měsíc). Nejvyšší možný důchod byl 5 400 Kč ročně, tohoto důchodu mohl pojištěnec dosáhnout tehdy, jestliže byl nepřetržitě pojištěn 50 let v nejvyšší mzdové třídě a v každém roce alespoň 50 týdnů odpracoval; tohoto důchodu nemohl nikdo dosáhnout. Přijetím tohoto zákona došlo v Československu k jedné z nejvýznamnějších sociálních reforem mezi dvěma světovými válkami.

V roce 1957 se úřadem pro zajištění důchodového zabezpečení stal *Státní úřad sociálního zabezpečení*. Na základě zákona č. 53/1968 Sb. o změnách v organizaci a působnosti některých ústředních orgánů, vzniklo v roce 1968 *Ministerstvo práce a sociálních věcí*. Toto ministerstvo nahradilo Státní úřad sociálního zabezpečení. O dávkách důchodového zabezpečení začala rozhodovat Správa důchodů v Praze a z ní v roce 1969 vznikl Úřad důchodového zabezpečení v Praze.

Nová ekonomická situace v ČR po listopadu roku 1989 si vyžádala i mnohé změny. Této změny se týkal zákon č. 210/1990 Sb. o změnách působnosti orgánů České republiky v sociální zabezpečení a změna zákona č. 20/1966 Sb. o péči zdraví lidu. Sloučením orgánů Úřadu důchodového zabezpečení v Praze, České správy nemocenského pojištění a Správy nemocenského pojištění Svazu českých a moravských výrobních družstev vznikla nová soustava orgánů státní správy v oblasti sociální tzv. *Česká správa sociálního zabezpečení*. Výše uvedené informace o historickém vývoji jsou získány z brožury, kterou vydala Česká správa sociálního zabezpečení (2004).

3.2 Stárnutí populace v České republice: Demografický vývoj

Demografický vývoj je nepostradatelnou součástí, každé práce, která svým pojetím rozhoduje o budoucím vývoji či stavu ekonomiky, společnosti apod. Vláda díky různým prognózám má tak k dispozici náhled např. o tom zda jak moc je pravděpodobné, že se budoucně bude rodit více dětí a tím pádem poroste i práceschopné obyvatelstvo anebo tomu bude naopak. Na základě těchto výsledných zpráv, může vláda uzpůsobit své rozhodnutí o budoucí podobě české legislativy, která upravuje vše ostatní.

Pro práci Burcina a Kučery (2004) se stalo klíčové sčítání lidu z roku 2001. Sčítáním byly vytvořeny základní podmínky pro sestavení jejich studie o budoucím vývoji české společnosti. Na tuto práci později odkazuje Bezděková komise (více informací v kapitole 3.5.1), stejně tak se o ní opírá samotná vláda České republiky. Tato práce se stala v době svého vydání nejucelenější prognózou v té době a také zachycuje nejdelší časový horizont. Impulem pro vznik této práce byly také sílící diskuse kolem důchodové reformy.

Východiskem prognózy je práce se třemi možnými variantami. Tou nejpravděpodobnější je varianta střední; varianta nízká (resp. vysoká) ohraničuje pomyslně pole, mimo které by se budoucí změny prakticky neměly dostat. V prognóze se pracuje se třemi základními složkami reprodukce: plodnost, úmrtnost, migrace.

Závěry, které plynou z této prognózy, jsou znázorněny v následujících tabulkách. Tabulka č. 3-1 znázorňuje očekávaný vývoj celkové úrovně plodnosti¹², úmrtnosti a migrace. Je patrné, že dojde k postupnému zvyšování naděje na dožití při narození jak u žen, tak také u mužů. Migrační saldo by se podle této studie mělo vyvíjet stále kladně a nemělo by docházet k žádným velkým výkyvům během jednotlivých let. Migrace by tak nadále měla eliminovat ztráty v populaci vzniklé díky nízké porodnosti a vysoké úmrtnosti¹³.

Tabulka 3-1: Očekávaný vývoj celkové úrovně plodnosti, úmrtnosti a migrace

Rok	Úhrnná plodnost			Naděje dožití při narození						Migrační saldo		
				muži			ženy					
	nízká	střední	vysoká	nízká	střední	vysoká	nízká	střední	vysoká	nízká	střední	vysoká
2003	1,15	1,19	1,19	72,0	72,4	72,7	78,5	78,8	79,1	10,0	24,0	34,0
2010	1,19	1,34	1,37	73,4	74,1	74,9	79,7	80,3	81,0	7,0	20,0	25,0
2020	1,32	1,51	1,58	75,4	76,5	77,6	81,3	82,4	83,4	10,0	24,9	34,1
2040	1,43	1,61	1,74	78,4	80,4	81,8	83,6	85,4	86,7	10,2	25,7	38,7
2065	1,49	1,68	1,87	81,3	84,0	85,7	85,8	88,3	89,8	9,9	23,9	39,3

Zdroj: B. Burcin, T. Kučera (2004); vlastní zpracování

Tabulka č. 3-2. znázorňuje očekávané rozdělení obyvatelstva do základních věkových skupin (střední varianta), které jsou předproduktivní, produktivní a poproduktivní.

¹² Obecně lze říci, že „**Úhrnná plodnost** udává průměrný počet živě narozených dětí, které by se narodily jedné ženě v průběhu jejího reprodukčního období (15 až 49 let), pokud by po celou dobu zůstaly zachovány míry plodnosti daného roku.“, jak na svých stránkách uvádí Český statistický úřad.

¹³ Podle Českého statistického úřadu, byl největší přírůstek migrace v roce 2006, kdy tomu nasvědčovala i příznivá ekonomická situace. V dalších letech je už migrační saldo nižší. Proto lze tvrdit, že migrace nadále eliminuje ztráty vzniklé nízkou porodností, viz ČSÚ (2011).

Příloha č. 1 obsahuje i zbylé dvě varianty, tedy variantu nízkou a vysokou. Jak je z tabulky č. 3-2 patrné, dojde k postupnému zvyšování lidí v poproduktivním věku. Tento nárůst má být téměř 15%.

Tabulka 3-2: Očekávané rozdělení obyvatelstva do základních věkových kategorií (střední varianta)

Věk	Střední varianta				
	2002	2010	2020	2040	2065
	Absolutně				
Předproduktivní	1 589 766	1 473 660	1 546 687	1 373 459	1 334 250
Produktivní	6 529 348	6 509 642	6 096 372	5 396 314	4 912 633
Poproduktivní	2 084 155	2 321 697	2 761 283	3 461 509	3 468 761
Celkem	10 203 269	10 305 000	10 404 342	10 231 283	9 715 645
	Relativně				
Předproduktivní	15,6	14,3	14,9	13,4	13,7
Produktivní	64,0	63,2	58,6	52,7	50,6
Poproduktivní	20,4	22,5	26,5	33,8	35,7
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: B. Burcin, T. Kučera (2004); vlastní zpracování

Ve své práci se Burcin a Kučera zabývají dalšími analýzami, které rozkrývají budoucí vývoj populace České republiky, např. velice detailně uvádějí věkovou strukturu obyvatel v letech 2002, 2010, 2020, 2040 až 2060. Závěrem lze vymezit několik klíčových bodů této prognózy:

- obyvatel bude s největší pravděpodobností ubývat a jako celek bude Česká republika progresivně stárnout;
- slábnout bude také ekonomický potenciál (vyjádřený rozsahem pracovních sil) kvůli stárnutí pracovních sil;
- počet dětí a mládeže bude v rámci jednotlivých věkových skupin proměnlivý v závislosti na rozdílech v početní velikosti u jednotlivých generací;
- obyvatelstvo starší 65 let se stane tou částí populace, která poroste.

3.3 Národní program přípravy na stárnutí (2003 – 2007)

Na základě Usnesení vlády České republiky č. 485 ze dne 15. května 2002, vláda schválila Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003 – 2006. Tento program vychází z Mezinárodního akčního plánu pro problematiku stárnutí (Vídeň 1982), Zásady OSN pro seniory (1991) a je v souladu se závěry druhého světového shromáždění OSN o stárnutí v Madridu (8. – 12. 4. 2002) a Mezinárodního plánu stárnutí 2002.

Jak na svých stránkách uvádí Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále jen MPSV): „*Cílem tohoto dokumentu je podpořit rozvoj společnosti pro lidi všech věkových skupin tak, aby lidé mohli stárnout důstojně, v bezpečí a mohli se i nadále podílet na životě společnosti jako plnoprávní občané.*“. Snahou je překonat stereotypní pohled na stárnutí a stáří a případně změnit postoje jedinců, ale i celé společnosti k seniorům. Program se tak obrací na celou společnost (mladou generaci, střední generaci a na samotné seniory). Mimo změnu společenského klimatu a přijetí starší generace jako plnoprávné složky společnosti je třeba změnit i přístup samotných seniorů ke stárnutí. Je potřeba poskytnout seniorům dostatečný prostor a podmínky pro aktivní účast na životě ve společnosti.

V Národním programu přípravy na stárnutí (2003 – 2007) jsou vymezeny tyto prioritní oblasti: etické principy, přirozené sociální prostředí, pracovní aktivity, hmotné zabezpečení, zdravý životní styl a kvalita života, zdravotní péče, komplexní sociální služby, společenské aktivity, vzdělání a bydlení.

Na stránkách MPSV byla zveřejněna dvě Usnesení vlády ČR ze dne 16. listopadu 2005 č. 1482 a Usnesení č. 1286 ze dne 14. listopadu 2007. Obě usnesení se týkají informací o plnění Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2003 – 2007. Vláda tak bere na vědomí plnění tohoto programu, díky kterému byly přijaty změny různých zákonů, které se týkají jednotlivých oblastí tohoto programu.

Národním programem přípravy na stárnutí pro období let 2003 až 2007 to nekončí. Vláda vydala 9. ledna roku 2008 Usnesení č. 8 o Národním programu přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012, který navazuje na program předešlý. Více informací o tomto programu je v kapitole č. 4.3.

3.4 Výchozí stav penzijního systému v České republice před rokem 2004

Pro další kroky této práce je velice důležité stanovit si tzv. výchozí stav. Tedy stav, od kterého jsou zaznamenávány reformy v penzijním systému. Tuto problematiku velice přehledně zpracoval ve své publikaci Bezděk (2000), kterou vydal pod záštitou České národní banky. Než se objevily první myšlenky spojené s tím, že je potřeba nahlížet na penzijní systém jako dlouhodobě neudržitelný, byl penzijní systém v České republice definován jako dvou pilířový. Prvním pilířem je povinné státní, průběžné definované schéma. Druhý pilíř je představován soukromými dobrovolnými penzijními fondy.

Státní penzijní systém

Státní penzijní systém je průběžně financovaný, tzv. pay as you go (PAYG). Celková výše důchodu je dána součtem základní a procentní výměry. Základní výměra důchodu je pro všechny jedince stejná bez ohledu na výši jejich příjmu z dob, kdy byli ekonomicky aktivní. Naopak procentní výměra odráží velikost výdělku každého jedince zvlášť.

Existují dvě možnosti vedoucí k získání nároku na starobní důchod. První znamená přispívat do systému po dobu 25 let a dosáhnout důchodového věku; druhá spočívá v možnosti platit příspěvky do systému alespoň 15 let a být starší 65 let.

Bezděk (2000) se ve své publikaci zmiňuje také o prvních náznacích úprav penzijního systému, jejichž cílem bylo především snížit nadměrnou štedrost systému. Změny se týkaly především:

- postupného zvyšování důchodového věku,
- odvozování penzijních dávek v závislosti na celoživotních výdělcích,
- utužení pravidel pro předčasné odchody do důchodu.

Už v době kdy publikace vznikala, upozorňuje Bezděk na fakt, že v důsledku nepříznivého demografického vývoje se státní rozpočet dostává do finančního deficitu.

Soukromé penzijní fondy

Systém penzijního připojištění existuje v České republice již od konce roku 1994. Tento systém je dobrovolný, plně fondově financovaný a soukromě financovaný. Každý účastník, který musí být starší osmnácti let, má svůj vlastní účet na který se připisují jeho příspěvky a zhodnocení. Stát navíc podporuje každého účastníka tzv. státním příspěvkem.

Od roku 1995 do roku 2004 došlo k razantnímu snížení počtu soukromých penzijních fondů ze 44 roku 1995 na jedenáct v roce 2004, viz tabulka č. 3-3. Data jsou získána z internetových stránek Ministerstva financí (dále jen MF) a vždy k poslednímu dni v daném roce.

Tabulka 3-3: Vývoj soukromých penzijních fondů v České republice (1995 – 2004); počet soukromých penzijních fondů

Rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
PF	44	44	38	30	24	19	14	13	12	11

Zdroj: Ministerstvo financí (2011a); vlastní zpracování

Počet penzijních připojištění znázorňuje tabulka č. 3-4. Data jsou získána opět ze stránek Ministerstva financí.

Tabulka 3-4: Vývoj počtu penzijních připojištění v České republice (1995 – 2004)

Rok	2000	2001	2002	2003	2004
Penzijní připojištění ¹⁴	2 372 117	2 534 436	2 621 881	3 739 556	2 963 730

Zdroj: Ministerstvo financí (2011a); vlastní zpracování

Bezděk (2000) hodnotí systém penzijního připojištění za zanedbatelný, vzhledem k situaci z roku 2000, kdy byli nejčastějšími účastníky druhého pilíře lidé ve věku mezi 50 až 54 rokem. Doba akumulace úspor tak nebude příliš dlouhá. Popisuje také, že se mladí lidé o penzijní připojištění příliš nezajímají, zatímco starší generace se v této době spoléhá hlavně na státní systém. Za tohoto stavu, který panoval do roku 2004, se dalo čekat, že další kroky vlády, nad situací v penzijním systému, na sebe nenechají dlouho čekat.

3.5 Realizace prvních významných kroků k reformě penzijního systému

Nejenom Česká republika, ale také jiné státy světa si začínají uvědomovat, že současné penzijní systémy, nejsou dlouhodobě udržitelné. Dochází k prodlužování střední délky života, roste podíl starších osob na celkové populaci a současně roste počet důchodců na ekonomicky aktivní obyvatelstvo. Současný penzijní systém se dostává do čím dál větších schodků, které se musí začít řešit.

¹⁴ Stav ke konci období, údaj uvádí počet připojištění, která nejsou v evidenci ukončena.

K prvním větším krokům se odhodlala vláda Vladimíra Špidly, která vydala 23. června 2004 Usnesení vlády České republiky o organizačním zabezpečení přípravy podkladů pro rozhodnutí o důchodové reformě. Podle tohoto usnesení vznikla tzv. Bezděkova komise, která se podílela na přípravu podkladů pro rozhodnutí o důchodové reformě.

3.5.1 Bezděkova komise

Jak na svých stránkách uvádí MPSV (2007c) je cílem Bezděkovy komise (dále jen BK) zabezpečit přípravu podkladů pro důchodovou reformu v České republice. V dubnu roku 2004 vzniká Tým expertů, který na přelomu května a června 2004 navrhuje organizační a procedurální zajištění příprav podkladů pro plánovanou důchodovou reformu. Podstatou návrhu je zřízení funkce koordinátora, který je zodpovědný Týmu expertů za odbornou analýzu jednotlivých zadaných variant důchodové reformy. Koordinátor má k dispozici pracovní skupinu, do které si vybírá své spolupracovníky; jedná se o tzv. *výkonný tým*. Do funkce koordinátora je ustanoven zaměstnanec České národní banky Vladimír Bezděk. Kromě těchto expertů má každá ze zúčastněných politických stran také právo delegovat do pracovní skupiny jednoho až dva zástupce.

K realizaci těchto záměrů přijala Vláda ČR v Usnesení č. 656 ze dne 23. 4. 2004 k organizačnímu zabezpečení přípravy podkladů pro rozhodnutí o důchodové reformě v České republice a Usnesení č. 868 z dne 8. září 2004 o změně Usnesení vlády z 23. června 2004 č. 656. Vydáním příslušných usnesení došlo v říjnu 2004 k faktickému zahájení odborných prací.

Na stránkách MPSV (2005b) jsou uvedena jak jména členů Týmu expertů, tak členů Pracovní skupiny, která se dělí na Výkonný tým a Delegáty politických stran. Mezi členy Týmu expertů patřili:

- ČSSD: Hájek Zdeněk, Samek Vít,
- KDU-ČSL: Foltýn Ivo, Jilek Adolf,
- KSČM: Gongol Jaroslav, Opálka Miroslav,
- ODS: Mach Petr, Majerech Vladan,
- US-DEU: Ludvík Ivo, Volák Stanislav,
- zástupce premiéra: Mládek Jan,

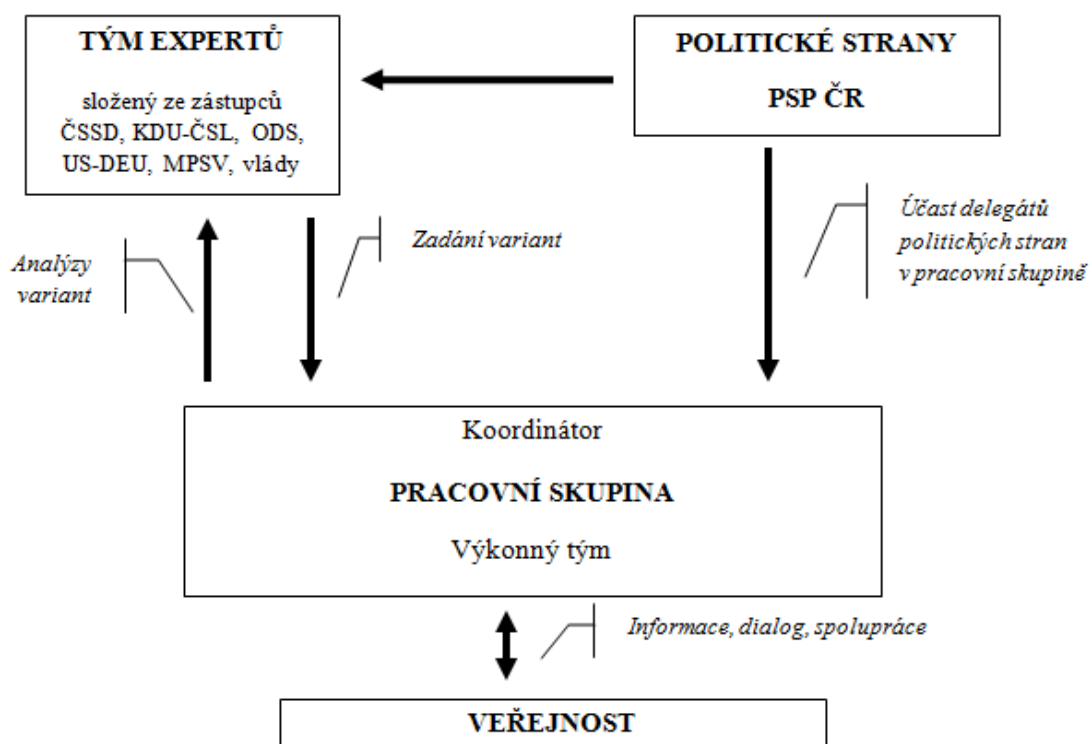
- zástupce ministra financí: Prouza Tomáš,
- zástupce ministra práce sociální věcí: Hofman Jiří.

Mezi členy Pracovní skupiny se řadí:

- *výkonný tým*: Bezděk Vladimír (koordinátor), Hochmeister Tomáš, Krejdl Aleš, Pergler Přemysl, Škorpík Jan, Šmídová Zuzana, Štork Zbyněk,
- *delegáti politických stran*: Fassmann Martin, Hiršl Miroslav, Ludvík Ivo, Majerech Vladan, Minář Vladislav, Rojíček Bohumír, Svoboda Bohumil, Volák Stanislav.

Obrázek č. 3-1 znázorňuje komunikační toky v procesu přípravy podkladů pro důchodovou reformu.

Obrázek 3-1: Komunikační toky v procesu přípravy podkladů pro důchodovou reformu

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí (2006); vlastní zpracování

Jak již bylo napsáno výše, smyslem Bezděkovy komise bylo zabezpečit přípravu podkladů pro důchodovou reformu. Shrnutím činnosti Bezděkovy komise bylo vydání **Závěrečné práce**¹⁵. Tato práce se ve své stěžejní části zabývá shrnutím jednotlivých variant politických stran a jejich vliv na budoucí možný vývoj české ekonomiky. Pro větší přehlednost jsou

¹⁵ Více na MPSV (2005b).

tyto varianty popsány v samostatné kapitole č. 3.5.2. Na Závěrečnou zprávu navázalo jednání politických stran, s cílem najít shodu nad základními kroky důchodové reformy, které by se ještě uskutečnily před volbami v roce 2006; návrh dohody odmítla strana ČSSD a KSČM.

3.5.2 Varianty návrhů na reformu penzijního systému dle jednotlivých politických stran

Tato podkapitola je zaměřena na krátké přiblížení variant jednotlivých politických stran, tak jak jej zpracovala Bezděková komise ve své Závěrečné zprávě (2007c). Jedná se o základní variantu a následně variantu stran ČSSD, KDU-ČSL, KSČM, ODS, US-DEU¹⁶.

Základní varianta

Tato varianta vychází z představy, že by nedošlo k důchodové reformě, tedy k žádným legislativním změnám (mapuje situaci dle platné legislativy k 1. 10. 2004) a vláda by se držela pouze minimální valorizace důchodu stanovené zákonem.

Výsledkem této varianty je, že deficit bude dlouhodobě dosahovat úrovně 4-5 % HDP ročně; kumulovaný dluh by v roce 2060 dosáhl téměř 90 % HDP, za předpokladu stabilní reálné úrokové sazby a v 2100 by měl dosahovat téměř 245 %.

Varianta ČSSD: NDC systém

Tato varianta zachovává průběžné financování státního systému, ale nově jsou vytvořeny pomyslné individuální účty (NDC)¹⁷, na kterých by se každému jedinci monitoroval stav odvedeného pojistného. Z tohoto účtu se následně vypočítá důchod. Je zde povinné spoření do penzijních fondů.

Výsledkem této varianty je, že deficit nebude dlouhodobě vyšší než 1,5 % HDP ročně, kumulovaný deficit by dosahoval v roce 2060 téměř 19 % a v roce 2100 by bylo kumulované saldo necelých 12 %.

¹⁶ Závěrečná práce také upozorňuje, že jednotlivé varianty politických stran jsou pouze pracovním a postupem a nemusí představovat konečnou pozici politické strany, protože veškeré názory se mohou v čase vyvíjet.

¹⁷ více informací v kapitole č. 2.1.8

Varianta KDU-ČSL: Částečné dobrovolné vyvázání (opt-out)

Tato varianta počítá s částečným dobrovolným vyvázáním. Všichni mladší 50 let v okamžiku spuštění reformy mají možnost vyvázat se částečně ze státního průběžného důchodového systému a odvádět část prostředků do fondového pilíře. Tento systém je podobný jako prosazovala ODS, ale levicově orientovaní KDU-ČSL chtějí, aby občané uvolněné prostředky povinně odváděli na penzi.

Kumulované saldo by se mělo v roce 2060 pohybovat na úrovni necelých 28 % HDP a v roce 2100 by mělo dosáhnout téměř 53,5 %.

Varianta KSČM: Parametrická optimalizace důchodového systému

Varianta KSČM počítá se zachováním původního systému průběžného financování. Od roku 2030 by mělo dojít k zvýšení důchodového věku na 65 let. Příjmová stránka je posílena různými opatřeními včetně zvýšení daňové zátěže práce a přesunu prostředků z ostatních částí státního rozpočtu.

V tomto případě je stabilita důchodového systému pouze zdánlivá. Lidé v důchodovém věku mají vysoké důchody jen na úkor snížení disponibilního důchodu práceschopného obyvatelstva.

Varianta ODS: rovný důchod

Hlavní představou je koncept rovného důchodu – stejný pro všechny ve výši 20 % průměrné mzdy (toto zajišťuje průběžně financovaný státní pilíř). Dochází ke snížení povinné pojistné platby. Váha státního zabezpečení klesá a zvyšuje se tak prostor pro dobrovolné zabezpečení. Občané se tak sami rozhodnou kdy a jakou část prostředků ušetřených na platbách povinného státního pojištění investují do nějakého vlastního zabezpečení.

Kumulované saldo (v % HDP) do roku 2100 nepřekročí hranici 20 %.

Varianta US-DEU: Kombinovaný systém

Systém průběžného financování prochází u této varianty parametrickými změnami. Pojistná sazba v tomto případě činí 28 %, z toho 20 % z hrubé mzdy jde na starobní důchod a 8 % na nestarobní. Pokud by se chtěl někdo vyvázat do kapitálového pilíře, musel by přidat určitou část také ze svých vlastních úspor.

Výsledkem by bylo kumulované saldo (v % HDP) v roce 2100 ve výši téměř 70 %.

3.5.3 Podoba jednotlivých etap penzijní reformy za vlády Miroslava Topolánka

Na činnost Vladimíra Špidly navázala vláda Miroslava Topolánka. Ta se od prvopočátku potýkala s řadou nepříjemností. Těsný výsledek voleb a následný kolotoč vyslovování nedůvěry, demisí a přeběhlíků, za této situace se dost těžko prosazují reformy, které jsou tak moc důležité.

Z programového prohlášení vlády ze dne 17. ledna 2007¹⁸ vyplývalo, že by se penzijní reforma měla provést ve třech etapách:

1. *etapa*: změna parametrických změn základního důchodového pojištění;
2. *etapa*: změna financování základního důchodového pojištění a soukromých důchodů;
3. *etapa*: možnost volby pojištěnců částečně se vyvázat ze základního důchodového systému do soukromého systému.

Na toto programové prohlášení navazuje tisková zpráva MPSV (2007b), ve které se blíže rozpracovávají základní informace o jednotlivých etapách, ale také je zde celkové zhodnocení dosavadní situace.

1. *etapa penzijní reformy*

Během první etapy mělo dojít k:

- postupnému zvyšování věkové hranice pro nárok na starobní důchod s cílem dosáhnout konečné hranice 65 let pro muže i ženy (po roce 2030);
- sjednocení věkové hranice žen a mužů pro „trvalý“ nárok na vdovský, resp. vdovecký důchod;
- prodloužení doby pojištění pro nárok na starobní důchod z 25 na 35 let;
- zvyšování procentního výměru starobního důchodu i za dobu výdělečné činnosti při souběžném pobírání poloviny starobního důchodu;

MPSV (2007b) připravilo pro tuto etapu návrhy na novelu požadovaných zákonů, které jsou potřeba pro realizaci parametrických změn základního důchodového pojištění. Účinnost změn z první etapy nabyly platnosti k 1. lednu 2010.

¹⁸ Snahou vlády je zajistit dlouhodobou finanční stabilitu celého důchodového systému. Změny budou postaveny na těchto třech pilířích: zachování mezigenerační solidarity, zvýšení individuální odpovědnosti a podpory rodin s dětmi.

2. etapa penzijní reformy

V této etapě byly především řešeny otázky týkající se problematiky financování základního důchodového pojištění, opatření v oblasti penzijního připojištění a životního pojištění. Změny realizované v této etapě lze rozdělit na **opatření ve veřejném základním důchodovém pojištění**, které se týkají především v zavedení plateb státu za náhradní doby pojištění. Tato změna měla umožnit odvod plateb za náhradní dobu pojištění a umožní tak snížit procentní sazby pojistného na důchodové pojištění s pozitivním dopadem na trh práce. Další změny se týkají vytvoření rezervy pro důchodovou reformu a oddělení financování základního důchodového pojištění od státního rozpočtu a vytvoření tzv. „důchodového fondu“.

Také mělo dojít ke změně v oblasti **soukromých důchodů**. Tyto změny jsou následující:

- oddělení majetku akcionářů a klientů;
- možnost poskytovat různě zaměřené penzijní plány, a čímž také poroste motivace k vyšším příspěvkům;
- zvýšení participace zaměstnavatelů;
- podpora čerpání doživotních penzí z penzijního připojištění.

3. etapa penzijní reformy

V rámci třetí etapy by měl být zaveden další dobrovolný spořicí pilíř důchodového systému založený na možnosti částečného vyvázání se ze základního důchodového pojištění (možnost opt-out). Výchozím podkladem pro tuto etapu jsou pasáže ze Závěrečné zprávy Bezděkovy komise. Pojištěncům by tak měla být poskytnuta možnost volby, zda jim důchod bude vyplácen ze základního průběžně financovaného pojištění anebo i částečně z dobrovolného spořicího pilíře důchodového systému; systém opt-out. Při splnění podmínek nároku na důchod by jim byl přiznán důchod z průběžného systému, který by byl snížený z důvodu vyvázání a přičten důchod na základě stavu prostředků na individuálním účtu.

Za vlády Miroslava Topolánka, již nedošlo ke druhé a třetí etapě penzijní reformy. Tyto kroky, byly přesněji definovány až za vlády Petra Nečase, které jsou součástí kapitoly č. 4.

3.6 Dílčí shrnutí

Stárnutí populace nejen v České republice, ale i všude jinde ve světě vedlo nejen ke vzniku mnoha prognóz o demografickém vývoji, ale také k reálnému uvažování o potřebě změny v penzijním systému. Za vlády Vladimíra Špidly, byla ustanovena Bezděková komise, která měla za cíl připravit podklady pro realizaci penzijní reformy. Z těchto materiálů, pak vycházela i vláda Miroslava Topolánka, která si dala za cíl provést reformu ve třech etapách. Došlo pouze ke změnám v rámci první etapy. Ty se týkaly změn základních parametrů v důchodovém pojištění. Ke změnám v rámci druhé a první etapy již nedošlo. Tyto změny spočívaly nejen ve změně financování, ale také v možnosti částečně se vyvázat ze základního důchodového systému do soukromého.

4 Současná reforma penzijního systému České republiky

O reformě penzijního systému se v České republice se hovoří již řadu let. Jednotlivé vlády si uvědomují, že je potřeba něco dělat a hlavně, že je potřeba to udělat co nejdříve. Současná vláda Petra Nečase je u moci od roku 2010 a z jejího programového prohlášení, které bylo vydáno 4. srpna roku 2010, jasně vyplývá, že se začne realizovat nelíbivá politika. Tedy taková politika, která povede ke změně ve veřejných financích a tudíž i ke změně penzijního systému. Na stránkách Vlády ČR (2011b) jsou definovány hlavní kroky vlády Petra Nečase, k nimž se řadí i tento: „*Provést takovou reformu důchodového systému, aby byl dlouhodobě udržitelný a schopen reagovat na měnící se demografickou strukturu české společnosti*“.

Tato kapitola je rozdělena do čtyř základních částí. První část se věnuje nálezu Ústavního soudu, který sehrál klíčovou roli ve změně zákona č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění. Na tuto kapitolu navazuje část věnována penzijní reformě, tak jak jí vidí současná vláda Petra Nečase. Jsou zde popsány aktivity poradních orgánů vlády, které při své činnosti vydávají závěrečné zprávy. Dále jsou popsány změny, které chce vláda provést v rámci penzijní reformy. V neposlední řadě jsou popsány důležité termíny a lhůty, které vypracovalo MF v rámci penzijní reformy.

Třetí část této kapitoly ve zkratce přibližuje Národní program přípravy na stárnutí (2008 – 2012), který navazuje na obdobný program pro období 2003 – 2007 (ten je popsán v kapitole 3.3 této práce). Část čtvrtá se zaměřuje na Evropský rok aktivního stárnutí, kterým je zvolen rok 2012.

4.1 Vliv nálezu Ústavního soudu na penzijní reformu

Klíčovou roli pro současnou vládu (myšleno vládu Petra Nečase) sehrál nález Ústavního soudu (dále jen ÚS) ze dne 23. března 2010¹⁹ ve věci návrhu na zrušení § 15 zákona č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění²⁰. ÚS zde rozhodl, že míra přerozdělení je neústavní a musí být tedy posílen princip zásluhovosti; lidem s vyššími příjmy mají náležet vyšší penze. Tato novelizace nabyla účinnosti dne 30. září 2011. Pro tuto změnu bylo potřeba přijmout úpravu ve stanovení výpočtového základu pro vyměřování důchodů.

¹⁹ Sbírka zákonů č. 135/2010.

²⁰ § 15 zákona č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění: „*Výpočtovým základem je osobní vyměřovací základ (§ 16), pokud nepřevyšuje částku 5 000 Kč. Převyšuje-li osobní vyměřovací základ částku 5 000 Kč, stanoví se výpočtový základ tak, že částka 5 000 Kč se počítá v plné výši, z částky osobního vyměřovacího základu na 5 000 Kč do 10 000 Kč se počítá 30 % a z částky osobního vyměřovacího základu nad 10 000 Kč se počítá 10 %.*“.

Nález ÚS mimo to řeší další důležité body, které se týkají nového stanovení redukčních hranic, základní výměry důchodu s pevnou vazbou na průměrnou mzdu; včetně nového způsobu míry redukce a rozšíření rozhodného období, proces zvyšování důchodového věku a jeho sjednocení pro muže i ženy a novou úpravu zvyšování důchodu.

Zákonem č. 220/2011 Sb. ze dne 21. června 2011 se mění zákon č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů a některé další zákony. Zákonem 220/2011 Sb. se mění § 15, ve kterém jsou popsány osobní vyměřovací základy pro období od 30. září 2011 do 31. prosince 2014, a dále pro období po roce 2014. Výpočtové základy, které se stanovují z osobního vyměřovacího základu, jsou přehledně znázorněny v tabulce č. 4-1. V období od 30. září 2011 do 31. prosince 2014 činí první redukční hranice (dále jen RH) 44 % průměrné mzdy. Druhá RH činí 116 % průměrné mzdy, třetí RH činí 400 % průměrné mzdy.

Tabulka 4-1: Výpočtové základy, pro stanovení osobního vyměřovacího základu (30. 9. 2011 - 31. 12. 2014)

	30. 9. 2011 - 31. 12. 2011	2012	2013	2014
1. RH	100	100	100	100
Nad 1. RH do 2. RH	29	28	27	26
Nad 2 RH do 3. RH	13	16	19	22
Nad 3 RH	10	8	6	3

Zdroj: Zákon č. 220/2011 Sb. (2011); vlastní zpracování

Odstavec 2 zákona č. 220/2011 Sb. stanovuje výpočtový základ z osobního vyměřovacího základu pro období od roku 2014 takto:

- do částky první redukční hranice se počítá 100 %;
- z částky nad první redukční hranici do druhé redukční hranice se počítá 26 %
- a k částce nad druhou redukční hranici se nepřihlíží.

Pro období po roce 2014 činí první redukční hranice 44 % z průměrné mzdy a druhá redukční hranice činí 400 % průměrné mzdy. Jednotlivé částky redukčních hranic se pak zaokrouhlují na celé koruny nahoru, jak uvádí odstavec č. 3, zákona č. 220/2011 Sb.

Veškeré tyto změny jsou reakcí na nález ÚS, který zrušil dosavadní způsob redukce osobního vyměřovacího základu. Změny ve výpočtu důchodu nabyly účinnosti od 30. 9. 2011 a hovoří se o nich jako o „Malé důchodové reformě“; ČSSZ (2011).

Zákon 220/2011 Sb. se zabývá také mnoha dalšími otázkami, např. důchodovým věkem pojištěnců. Ten je stanoven dle roku narození pojištěnců v období let 1936 až 1977. Tato tabulka je součástí přílohy č. 2, uvedená na konci této práce. U osob, které jsou narozeny, až po roce 1977 je důchodový věk stanoven následovně: „U osob narozených po roce 1977 se důchodový věk stanoví tak, že se k věku 67 přičte takový počet kalendářních měsíců, který odpovídá dvojnásobku rozdílu mezi rokem narození pojištěnce a rokem 1977.“, zákon č. 220/2011 Sb., § 32, odst. 3. To znamená to, že osoba narozená v roce 1988 půjde do důchodu v 68 letech a 10 měsících, podle stávající legislativy.²¹

4.2 Penzijní reforma navržená současnou vládou

Jak je již uvedeno výše, vláda Petra Nečase si zvolila za jeden ze svých prioritních cílů reformu důchodového systému, jehož součástí je reforma penzijního systému. V kapitole 3.4 je popsán tzv. výchozí stav, který ve své knize popisuje Bezděk (2000). Tento výchozí stav také zmapovalo Ministerstvo financí ČR (2011). MF tak reaguje na mnoho nepřesností, které se objevily v tisku a médiích.

Stejně tak jako Bezděk (2000), tak také MF (2011b) píše, že penzijní systém v ČR obsahuje stále dva pilíře. Jen pro připomenutí jedná se o první pilíř – státní průběžný systém (PAYG) a třetí pilíř – penzijní připojištění poskytované penzijními fondy, do kterých se vstupuje dobrovolně a platí zde tzv. garance nezáporného zhodnocení²². Bezděk (2000) zdůraznil, že v roce 2000 nejevili lidé o tento třetí pilíř velký zájem. Tento fakt, dokládá i tabulka č. 4-2, která chronologicky navazuje na tabulku č. 3-4, v kapitole 3.4. Vývoj počtu penzijního připojištění se v České republice razantně zvýšil především v roce 2007.

Tabulka 4-2: Vývoj počtu penzijních připojištění v České republice (2004 – 2011)

Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Penzijní připojištění ²³	2 963 730	3 279 727	3 593 645	3 936 357	4 207 236	4 394 522	4 527 774	4 565 741

Zdroj: Ministerstvo financí (2011a), vlastní zpracování

²¹ Výpočet je jednoduchý: odečteme-li od roku 1988 rok 1977, získáme 11 let. Číslo jedenáct zdvojnásobíme, dostaneme se na 22. Z 22 měsíců získáme 1 rok a 10 měsíců, který přičteme k 67 roků. Výsledkem tedy je, že tato osoba půjde do důchodu v 68 letech a 10 měsících.

²² Garance nezáporného zhodnocení poskytují povinně penzijní fondy a znamená to, že i při nepříznivém vývoji na finančním trhu nesmí penzijní fond připsat roční zhodnocení příspěvků na nižší než nulové úrovni.

²³ Stav ke konci období, údaj uvádí počet připojištění, která nejsou v evidenci ukončena.

Současný systém vykazuje pár základních negativ. Průběžný pilíř není nadále plně financovaný z odvodů na sociální pojistné, a tak se nachází v hlubokém deficitu. Druhý problém se týká dobrovolného pilíře, v němž si sice spoří více než 4,5 milionů účastníků, avšak jejich částky jsou natolik nízké, že v budoucnu, resp. v době dosažení důchodového věku, jim nezajistí dostatečně vysoký příjem.

Tento výchozí systém přináší velice nízké zhodnocení, které je důsledkem především díky dvěma faktorům:

- neoddělení majetku účastníků penzijního připojištění a samotných penzijních fondů²⁴;
- způsob investování, které garantuje minimálně nulové zhodnocení; toto značně omezuje investice penzijních fondů do takových cenných papírů, které by přinesly vyšší zhodnocení.

4.2.1 Poradní orgány vlády a jejich klíčová role při reformě penzijního systému

Klíčovou roli při reformě penzijního systému mají dva poradní orgány vlády. Prvních z nich je Poradní expertní sbor (dále jen PES), druhým je Národní ekonomická rada vlády (dále jen NERV). Oba tyto orgány vydaly závěrečné zprávy o tom, jak podle nich má vypadat reforma penzijního systému vypadat.

Poradní expertní sbor

PES vznikl v lednu roku 2010 jako společná iniciativa ministra financí a ministra práce a sociálních věcí. „*Jeho cílem je navázat na činnost tzv. Bezděkovy komise z let 2004 – 2005 v oblasti reformy důchodového systému v ČR, analyzovat současný stav důchodové problematiky v širším kontextu a doporučit možné cesty v reformě důchodového systému pro budoucí vládu. Současně PES může poskytovat ministrům financí a práce a sociálních věcí expertní názory v ekonomických oblastech.*“, jak na svých stránkách uvádí MPSV (2010). Členové PES pracují bez nároku na odměnu a měli omezené funkční období (do konce června 2010)²⁵.

²⁴ Např. penzijní fondy si mohou odečíst veškeré své náklady z majetku účastníků.

²⁵ Členy PES byli: Vladimír Bezděk, Jiří Fialka, Michal Frank, Marta Gellová, Klára Hájková, Jiří Hoidekr, Pavel Kohout, Jiří Král, Jiří Rusnok, Vít Samek.

PES (2010b) vydal Závěrečnou zprávu, jejímž cílem není podat podrobnou a detailní studii k důchodovému systému v ČR, ale nastínit hlavní principy, kroky a důvody, kterých by se měla držet důchodová reforma v ČR.

PES v závěrečné zprávě uvádí, že (2010b, str. 9): „*Cílem důchodové reformy je dosáhnout sociálně přiměřených a dlouhodobě finančně udržitelných důchodů prostřednictvím respektování principů:*

1. *Diverzifikace důchodového systému,*
2. *Fiskální udržitelnost důchodového systému,*
3. *Rozložení mezigeneračního břemene,*
4. *Zvýšení ekvivalence důchodového systému.“*

PES dospěl k názoru, že uvedených cílů je možno nejlépe dosáhnout za pomoci tzv. vícepilířové penzijní soustavy, která by spojovala přednosti a rizika, průběžně a fondově financovaných důchodů. PES vymezil i další nutné podmínky, podle kterých by se vláda měla držet při sestavování penzijní reformy:

- základním prvkem penzijního systému má být nadále pilíř průběžného financování, tedy PAYG, který projde parametrickými úpravami;
- zvýšit u lidí podvědomí o nutnosti spořit²⁶; PES je přesvědčen, že pokud si lidé nebudou dostatečně spořit i mimo druhý pilíř, dojde u nich ve stáří ke snížení životní úrovně;
- pro fondový pilíř využít již vybudovanou institucionální infrastrukturu v soukromém sektoru (reformované penzijní fondy; pojišťovny; investiční společnosti, které spravují podílové fondy apod.);
- zaměření správců penzijních úspor je pouze na investování těchto úspor podle stanovených pravidel; důchodové úspory tak budou na konci spořicí fáze ve druhém pilíři přeměněny do doživotní renty;
- pro posílení důvěryhodnosti u veřejnosti by bylo možné, že by se v rámci druhého pilíře investovalo pouze do českých státních dluhopisů. V ekonomickém pojetí to znamená, že za investiční riziko by účastníkům ručil svojí kredibilitou stát.

²⁶ Nízká úroveň příjmů, preference krátkodobé spotřeby, silný pocit jistoty státního zabezpečení, ale i nedostatečné vědomí o nutnosti si spořit na důchod; jsou příčinami nízké míry úspor u českých domácností.

Nutno také dodat, že PES se neztotožňuje s myšlenkou, částečného vyvázání části pojistného z PAYG na základě dobrovolného rozhodnutí každého občana do individuálního spořicího pilíře, které je podmíněné dodatečnými příspěvky občana do téhož pilíře v uzákoněné míře²⁷. PES se obává, že by řada občanů nevstoupila do druhého pilíře, což by oslabilo naplnění cíle, které spočívá ve větší diverzifikaci a zásluhovosti penzijního systému.

PES v závěrečné zprávě také zmiňuje několik **doporučení k reformě penzijního systému**. Tato doporučení rozdělila do dvou částí s názvy PAYG a Individuální fondové pilíře, kde jsou popsány dvě možné varianty – jedna většinová a druhá menšinová.

V rámci udržení současného systému PAYG je dle PES nezbytné, aby docházelo ke zvyšování důchodového věku²⁸ za předpokladu, že nadále bude docházet ke zvyšování naděje na dožití. Odstranění možnosti vlády stanovovat vyšší procento valorizace, než je valorizace cenová. Zrušení doživotní výplaty vdovských a vdoveckých důchodů v roce 2015. Rok 2015 považuje PES za možný start reformy. Zavedení mechanismu tzv. sdílení vyměřovacích základů mezi manželi, pro účely stanovení jejich důchodového nároku. Snížení pojistné sazby ze současných 28 % na 23 %, které by bylo kompenzované sjednocením sazeb DPH na úroveň 19 % a mnoho dalších změn, které PES doporučuje v rámci prvního pilíře.

V rámci individuálního pilíře se PES jednomyslně shodl na tom, že je nezbytné vytvořit fondový pilíř pro větší diverzifikaci penzijního systému. První varianta (většinová) počítá s tím, že se PAYG rozdělí na dva samostatné pilíře. Placené pojistné v celkové výši 23 % se tak přerozdělí na 20 % do prvního průběžného pilíře a 3 % poplynou do druhého fondového pilíře. Účast v obou reformovaných pilířích by byla pro osoby mladší 40 let (v roce startu reformy) povinná. Osoby, které by v okamžiku reformy byly starší než 40 let, zůstanou plně PAYG. Správu a výběr pojistného ve druhém pilíři bude pod záštitou ČSSZ. Investiční správu pak budou provádět penzijní fondy, investiční společnosti dle výběru účastníka.

Naspořené prostředky ve druhém pilíři budou vypláceny na základně doživotní anuity²⁹.

²⁷ V současné době se hovoří o 3 p.b.

²⁸ U žen by došlo k dočasnému urychlení tempa růstu věkové hranice na 6 měsíců za rok do doby, než by se věková hranice vyrovnala s věkovou hranicí u mužů.

²⁹ V případě úmrtí pojištěnce, před vznikem nároku na anuitu budou naspořené prostředky převedeny na účet oprávněné osoby.

Dále bude existovat třetí pilíř. Třetí pilíř bude tvořit vedle životního pojištění, také reformované penzijní připojištění podporované státem.

Druhou variantou, která je již menšinová, tvoří dva pilíře. První pilíř tvoří současný PAYG, kde je pojistná sazba 23 %. Druhý pilíř tvoří reformované penzijní fondy. Přímá podpora státu bude dosahovat výše 3 % za předpokladu, že účastník bude spořit minimálně stejnou částku. Investiční správu zde provádí reformované penzijní fondy, které účastníkům budou nabízet různé investiční plány a strategie. Naspořené prostředky v rámci druhého pilíře budou opět vypláceny pouze formou doživotní anuity. V případě úmrtí pojištěnce budou prostředky převedeny na penzijní účet oprávněné osoby, popř. budou předmětem dědického řízení.

Národní ekonomická rada vlády

NERV vznikl v lednu roku 2009 jako poradní orgán předsedy vlády ČR. Jejím původním posláním bylo připravit protikrizová opatření a také podpořit české předsednictví EU v první polovině roku 2009. V dubnu roku 2009 byla ustanovena úřednická vláda, ta rozhodla, že NERV bude pokračovat ve své práci a do září roku 2009 připraví zprávu, která se soustředí na problémy střednědobého vývoje české ekonomiky. Od září roku 2009 byla jeho činnost pozastavena a téměř po roce se vláda v čele s Petrem Nečasem rozhodla její činnost obnovit Usnesením č. 558 ze dne 4. srpna 2010.

„Základním úkolem NERV je iniciovat a navrhovat zásady a parametry reformy ekonomiky veřejného sektoru, které mají dominantní vliv na zlepšení stavu veřejných financí, konkurenceschopnosti české ekonomiky a transparentnosti veřejného sektoru.“, Vláda ČR (2010b, str. 1). Členy NERV jmenuje a odvolává vláda na návrh předsedy vlády³⁰. NERV může dle svých potřeb zřizovat pracovní skupiny, které jsou tvořeny ze zástupců ministerstev, ostatních ústředních orgánů státní správy, ale i vybraných odborníků.

NERV (2011) uveřejnil na svých stránkách krátkou zprávu, v níž jsou vyjádřeny názory a postoje k důchodové reformě³¹. NERV tak doporučuje vládě, aby v rámci důchodové reformy:

- doplnila důchodový systém o kapitálový pilíř, který by existoval vedle průběžně financovaného pilíře;

³⁰ Členy NERV jsou: Vladimír Bezděk, Vladimír dlouhý, Pavel Kohout, Pavel Kysilka, Michal Mejstřík, Daniel Münich, Jan Procházka, Jiří Rusnok, Tomáš Sedláček, Jiří Schwarz, Jiří Weigl, Petr Zahradník, Miroslav Zámečník, Jiří Nekovář, Jan Švejnar.

³¹ Tato krátká zpráva, je shrnutím Závěrečné zprávy, NERV (2009).

- zajistila fiskální udržitelnost;
- lépe rozdělila mezigenerační břemeno;
- zlepšila zásluhovost povinného důchodového systému.

Ze strany NERV vyšly ve zprávě také doporučení týkající se zavedení tzv. malého, ale povinného pilíře, kde si lidé mladší 40 let budou povinně spořit část své penze. Do tohoto povinného pilíře má plynout 3 % z příspěvkové sazby, které prozatím spadají do průběžně financovaného pilíře. Další podnětné otázky z této zprávy jsou určeny nízkonákladovosti; ve smyslu zabezpečení správy nad výběrem a obhospodařováním pojistného. NERV doporučuje, aby výběr pojistného a správu prováděla Česká správa sociálního zabezpečení, která se již nyní stará o obhospodařování průběžného pilíře. NERV doporučuje, aby investičními správci prostředků ve spořicí pilíři byly všechny vhodné instituce, počínaje penzijními fondy (které se musí transformovat), tak také penzijní společnosti či banky. Má tak dojít k větší konkurenceschopnosti, tedy nabídce na trhu a vyšší kvalitě.

Největší mediální pozornost na sebe poutá především zvyšování sazby daně z přidané hodnoty. Návrh od NERV spočívá ve snížení povinného sociálního pojištění z 28 % na 23 %, přičemž dojde k zvýšení sazby DPH na úroveň 19 %. Tvrdí, že je tato operace fiskálně neutrální, protože dojde pouze ke změně struktury zdanění v ekonomice. Při nižším zdanění práce by mělo dojít k vyšší nabídce pracovních míst a tedy i zlepšení finanční situace nízkopříjmového obyvatelstva.

4.2.2 Hlavní principy v pokračování penzijní reformy

Na základě Usnesení č. 235 ze dne 6. dubna 2011, byly schváleny hlavní principy k pokračování penzijní reformy. Tyto hlavní principy jsou výsledkem diskuze na úrovni PEM³². Podoba druhého pilíře systému důchodového pojištění vychází primárně z analytických prací PES a NERV, které jsou přiblíženy v kapitole 4.2.1. Při návrhu finální podoby penzijní reformy však došlo i určitým modifikacím v těchto analýzách.

Navrhované řešení předpokládá systém s dobrovolným vstupem. Pojištěnci budou mít do dosažení věku 35 let možnost rozhodnout se pro vyvázání části pojistné sazby ze státního

³² Porada ekonomických ministrů je setkání ministrů vybraných resortů: financí, průmyslu a obchodu, práce a sociálních věcí, dopravy, zemědělství, vnitra, zahraničních věcí, životního prostředí, pro místní rozvoj a obrany.

průběžného systému do fondového pilíře. U pojištěnců starších 35 let, bude lhůta 6 měsíců před samotným spuštěním druhého pilíře, o vstupu do tohoto pilíře. „*Účastník druhého pilíře si sníží pojistnou sazbu do I. pilíře o 3 p. b. na 25 %. K vyvázaným 3 p. b. bude mít povinnost přidat další 2 p. b. z vlastních prostředků.*“, jak na svých stránkách uvádí Vláda ČR (2011a). Prostředky ve druhém pilíři tak jsou ve vlastnictví účastníka, které v případě úmrtí stávají předmětem dědického řízení.

Investiční správu budou provádět transformované penzijní společnosti, popř. nově vznikající subjekty. Na tyto společnosti budou kladeny velice přísné požadavky, které mají zajistit stabilitu systému. Každá z těchto společností tak bude povinně nabízet čtyři fondy, které se od sebe budou lišit investičními limity, strukturou portfolií a s tím souvisejícím investičním rizikem. Jedná se o tyto fondy:

- *všeobecný fond*: bude investovat většinu prostředků do státních dluhopisů ČR a v menší míře pak do státních dluhopisů v zemích EU a OECD; při splnění kvalitativních kritérií;
- *konzervativní fond*: bude investovat do dluhopisů členských států EU, a dále pak do nástrojů peněžního trhu aj.;
- *vyvážený a dynamický fond*: část prostředků bude moci investovat také do akcií a cenných papírů kolektivního investování³³.

Veškeré provozní i marketingové náklady ponese penzijní společnost, bez zatížení prostředků účastníků. „*Aby bylo zabráněno příliš vysokému nákladovému zatížení systému v souvislosti s provizemi za akvizici nových účastníků, je stanovena maximální výše úplaty za nabízení a zprostředkování důchodového spoření (tedy provize zprostředkovatelům), maximální výše nákladů vynaložených na uzavření jedné smlouvy o důchodovém spoření a maximální výše nákladů na propagaci, reklamu a podporu prodeje.*“, podle stránek MF ČR (2011). Samotný účastník pak ponese jen striktně regulované náklady spojené s obhospodařováním majetku a se zhodnocením majetku. Výše úplaty za obhospodařování majetku ve fondu je omezena na max. 0,3 % až 0,6 %; kdy nejnižší je u fondu státních dluhopisů a největší u dynamického fondu. Odměna za zhodnocení činí 10 % z dosaženého zhodnocení³⁴; u státních dluhopisů tato odměna povolena není.

³³ „... u dynamického fondu bude rozsah vhodných aktiv širší a část obhospodařovaných prostředků, kterou bude do těchto aktiv moci investovat, vyšší než u vyváženého fondu.“, jak na svých stránkách uvádí MF ČR.

³⁴ Pokud dojde k poklesu a následnému růstu hodnoty fondu, bude odměna za zhodnocení vyplacena až poté co hodnota fondu dosáhne původní výše a dorovná tak dřívější pokles.

Dávky ve druhém pilíři budou účastníkovi vypláceny formou dávek. Je možno si vybrat dávky v podobě:

- doživotní anuity;
- doživotní anuity se sjednanou výplatou pozůstalostního důchodu ve stejné výši po dobu tří let ode dne úmrtí účastníka;
- anuity vyplácené po dobu 20 let; v případě úmrtí příjemce důchodu před uplynutím 20 let, přechází nárok na výplatu tohoto důchodu do dědictví.

V souvislosti s hlavními principy penzijní reformy se hovoří, také o tzv. transformačních nákladech. Ty vzniknou výpadkem příjmů do prvního pilíře, které jsou přesměrovány do pilíře druhého. Tyto náklady budou kryty zejména zde zdrojů plynoucích ze sjednocené sazby DPH.

Také třetí pilíř bude muset být reformován; dojde k oddělení majetku stávajících účastníků penzijního připojištění od majetku správce. Stávající účastníci penzijního připojištění tak budou automaticky převedeni do transformovaného fondu třetího pilíře, kde jim budou zachovány stávající podmínky. Pro nové účastníky, popř. i pro stávající účastníky penzijního připojištění, kteří se dobrovolně rozhodnout o přestup, platí, že budou vkládat své prostředky do tzv. nových fondů třetího pilíře (účastnických fondů) s větším potenciálem zhodnocení oproti dnešnímu penzijnímu připojištění. Pro účastnické fondy budou platit značně volnější pravidla, která se projeví ve vyšších předpokládaných výnosech, které by měly dlouhodobě překonat inflaci (což ve stávajících fondech není možné).

Státní podpora ve třetím pilíři nadále zůstane zachována pro stávající, ale i nově příchozí účastníky; dojde ale k parametrickým změnám. Zvýší se minimální částka měsíčního vkladu účastníka, ke které se vyplácí státní příspěvek. V současné době lze spořit minimálně 100 Kč. Od 1. 1. roku 2013 bude minimální vklad účastníka 300 Kč. Je-li výše měsíčního příspěvku účastníka v rozmezí od 300 – 999, činí výše měsíčního státního příspěvku částku 90 Kč a 20 % z částky, která přesahuje 300 Kč. Zvýší se také maximální státní příspěvek ze současných 150 Kč na 230 Kč, k jehož získání bude potřeba měsíčně vložit 1 000 Kč. Daňová podpora ze strany státu se bude vztahovat pouze na vklady těch účastníků, kteří budou měsíčně vkládat 1 000 – 1500 Kč (oproti současnému rozmezí 500 – 1000 Kč), vláda (2011b).

4.2.3 Důležité termíny a lhůty v rámci druhého a třetího pilíře

Ministerstvo financí (2012) vydalo upozornění na některé důležité termíny a lhůty, které se týkají penzijní reformy (tzv. druhého a třetího pilíře). Termíny a lhůty navazují na nové právní předpisy publikované ve Sbírce zákonů dne 28. prosince 2011³⁵.

Osoby, které se rozhodnout vstoupit *do druhého pilíře* mohou uzavřít smlouvu o důchodovém spoření od 1. ledna 2013³⁶. Pro různé skupiny lidí, pak platí následující podmínky:

- lidé starší 35 let: mají čas na rozmyšlenou o vstupu do 1. července 2013;
- osoby ve věku mezi 18 – 35 lety: se musí rozhodnout do konce kalendářního roku, ve kterém dosáhnou 35 let;
- lidé starší 35 let, kteří k lednu roku 2013 nejsou poplatníky pojistného na důchodové spoření: se rozhodnou do 6 měsíců, od kterého jsou poprvé od 1. ledna 2013, poplatníky důchodového pojištění.

V rámci bezproblémového průběhu transformace současných penzijních fondů v rámci *třetího pilíře*, stanovuje zákon³⁷ lhůty, kterých si mají být účastníci penzijního připojištění vědomi. Pokud se lidé rozhodnou o převod prostředků k jinému penzijnímu fondu, mohli tak učinit nejpozději do 28. února 2012. Nejpozději do 30. listopadu 2012 lze u většiny penzijních fondů uzavřít smlouvu o penzijním připojištění se státním příspěvkem³⁸. Od ledna roku 2013 dojde ke změně v poskytování státního příspěvku u penzijního připojištění se státním příspěvkem; blíže o tomto v kapitole 4.2.2.

4.3 Národní program přípravy na stárnutí (2008 – 2012)

Na základě Usnesení č. 8 ze dne 9. ledna 2008 vláda schvaluje Národním program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012. Tento program navazuje na Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003 – 2007, který je zmíněn v kapitole č. 3.3.

Program vychází z předpokladu, že ke zvýšení kvality života ve stáří a k úspěšnému řešení výzev spojených s demografickým stárnutím je nezbytné zaměřit se na následující strategické

³⁵ Jedná se o zákon č. 426/2011 Sb., o důchodovém spoření, zákon č. 427/2011 Sb., o doplňkovém penzijním spoření a zákon č. 428/2011 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o důchodovém spoření a zákona o doplňkovém penzijním spoření.

³⁶ V tento den otevřou své důchodové fondy penzijní společnosti.

³⁷ Zákon č. 427/2011 Sb. o doplňkovém penzijním spoření.

³⁸ Toto se týká osob, které již mají zřízenou smlouvu o penzijním připojištění. Osoby, které budou chtít uzavřít novou smlouvu, tak učiní v rámci nově vzniklých fondů tzv. účastnických.

oblasti a priority. Níže uvedené cíle je žádoucí prosazovat horizontálně napříč sektory a na všech úrovních veřejné správy. Mezi strategické priority se řadí:

- aktivní stárnutí;
- prostředí a komunita vstřícná ke stáří;
- zlepšení zdraví a zdravotní péče ve stáří;
- podpora rodiny a pečovatелů;
- podpora participace na životě společnosti a ochrana lidských práv.

Každá z těchto strategických priorit je podrobněji rozpracována, tak aby pokryla veškeré oblasti spojené se stářím. Stejně tak jako v minulém programu na období let 2003 – 2007 jsou zde zaúkolována jednotlivá ministerstva, která mají předem dané úkoly. Vzhledem k tomu, že tento program stále probíhá, není ještě vydán materiál spojený s celkovým zhodnocením. Průběžný hodnoticí materiál je z června roku 2010 a jedná se o Zprávu o plnění Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 (MPSV, 2010)³⁹.

4.4 Evropský rok aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity 2012

Evropská unie (dále jen EU) vyhlásila rok 2012 rokem aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity (dále jen EY 2012). Učinila tak na základě rozhodnutí Evropského parlamentu a Rady č. 940/2011/EU ze dne 14. října 2011. „*Cílem Evropského roku aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity je poukázat na přínos starších lidí pro společnost a na způsoby, jakými lze tento přínos podpořit.*“, jak na svých stránkách uvádí EU (2012).

MPSV (2012a) na svých stránkách uvádí konkrétní cíle EY 2012, zde jsou některé z nich:

- zvýšení obecného povědomí o významu aktivního stárnutí: snahou je vyzdvihnout cenný přínos starších lidí pro společnost a ekonomiku;
- podpora rozvíjení a předávání vzájemné výměny zkušeností mezi jednotlivými členskými státy;

³⁹ Tento materiál, obsahuje vyjádření jednotlivých resortů, které se na tomto programu podílejí, jak se jim daří plnit to, co si předsevzali.

- podpora konkrétních činností, které vedou k vypracování dlouhodobých komplexních strategií zohledňující věkovou strukturu v oblasti zaměstnanosti, práce a mezigenerační solidarity;
- aktivní boj proti diskriminaci na základě věku, překonávání stereotypu souvisejícím s věkem, zejména pokud se jedná o zaměstnatelnost starších osob.

K naplnění těchto cílů, je zapotřební realizovat celou řadu aktivit spojených s propagací této akce. Mimo jiné probíhají různé konference, vzdělanostní programy, workshopy, výzkumy a šetření na úrovni EU, ale také na regionální úrovni, jak na svých stránkách uvádí MPSV.

Na EY 2012 spolupracuje celá řada partnerů, kteří si aktivně přistoupili k této akci. Jedním z partnerů je také občanské sdružení Hestia, o. s., která v ČR působí již od roku 1991. Hlavním posláním této organizace je propagace, rozvoj a dobrovolnictví. Toto občanské sdružení si dalo za cíl v rámci EY 2012 podpořit mezigenerační spolupráci dětí, rodičů a seniorů a posílit tak mezigenerační solidaritu v rámci programu 3G. Program 3G doslova znamená „Tři generace: děti – rodiče – senioři“ a navazuje na pravidla a principy z programu Pět P⁴⁰, který v ČR funguje od roku 1996. Více informací o všech partnerech spojených s EY 2012 viz MPSV (2012b).

4.5 Dílčí shrnutí

Současná reforma penzijního systému se opírá o dvě základní fakta. Prvním z nich je nález Ústavního soudu, díky němuž došlo ke změně ve výpočtu osobního vyměřovacího základu. Tyto změny nabyly účinnosti od 30. 9. 2011 a hovoří se o nich jako o „Malé důchodové reformě“. Druhým jsou změny, které nabudou platnosti k 1. lednu 2013. Tyto změny se týkají nejen v zavedení druhého pilíře, který má zajistit větší diverzifikaci příjmů, ale také se dojde k úpravě podmínek ve stávajícím třetím pilíři. Lidé by tak mohli část povinných odvodů do prvního státního pilíře vyvázat do druhého soukromého pilíře na svůj vlastní účet.

⁴⁰ Pět P je dobrovolnický program určený dětem a mládeži ve věku od 6 – 15 let a znamená to: pomoc, přátelství, podpora, péče a prevence.

5 Možné dopady reformy penzijního systému na českou ekonomiku

Reforma penzijního systému se opírá v první řadě o reformu státem spravovaného průběžně financovaného systému tzv. PAYG. Reforma může mít podobu změny několika parametrů např. věk odchodu do důchodu, výše příspěvkové sazby nebo se může jednat o změnu celého systému fungování penzijního systému, včetně reformy institucí. Česká republika se na reformu penzijního systému připravuje již řadu let. Nejen, že má dojít ke změně řady parametrů, ale také se plánuje změnit od 1. ledna 2013 celý systém fungování.

Na základě předešlých kapitol, ale především z kapitoly čtvrté vyplývá, že vláda zamýšlí provést, anebo již provedla, tři hlavní změny v oblasti penzijní reformy. Jedná se o opatření ve zvýšení věku odchodu do důchodu, snížení výdajů na důchody a zavedení druhého pilíře. Pátá kapitola tak hodnotí tyto opatření, resp. obsahem kapitoly je zhodnocení možných dopadů na českou ekonomiku. V rámci každé ze tří podkapitol je učiněno dílčí shrnutí, té které části.

5.1 Zvýšení důchodového věku

V posledních desítkách let prochází vyspělý svět, technologických pokrokem. Tento pokrok nespočívá jen v lepší technice, která ulehčuje lidem práci, ale také v lepších možnostech např. ve zdravotnictví, které v posledních letech dbá více na preventivní péči. Také společnost a vnímání lidí se dle mého názoru vyvíjí čím dál lepším směrem. Více lidí dbá na zdravější životosprávu a tím roste naděje na dožití. Proto vlády ve vyspělých státech často řeší, jak co možná nejlépe stanovit věk, kdy lidé odcházejí do důchodu a ani Česká republika není výjimkou.

Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (dále jen OECD) je jednou z mnoha světových organizací, která se zabývá problematikou důchodu. OECD (2011) vydalo publikaci v původním názvu „Pension at a Glance 2011: Retirement-Income Systems in OECD and G20 Countries“. Tabulka č. 5-1 znázorňuje důchodový věk pro muže a ženy ve vybraných státech Evropy (2010 – 2040). V tabulce jsou vybrány země Visegrádu, pro svoji blízkost k České republice. Dále pak země s nejnižším věkem odchodu do důchodu, země s nejvyšším věkem odchodu do důchodu a průměr zemí OECD. Ostatní země jsou pro ilustraci uvedeny na konci této práce v příloze č. 3. Jak je z tabulky patrné,

v České republice odcházejí do důchodu jinak ženy a jinak muži⁴¹. Snaha vlády České republiky sjednotit odchod do důchodu stejně pro muže a ženy je na místě. Z tabulky vyplývá, že lidé v České republice odcházejí do důchodu dříve, než je průměr pro země OECD.

Tabulka 5-1: Důchodový věk pro muže a ženy ve vybraných státech OECD

		2010		2020		2030		2040	
		Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Země V4	Česká republika*	61	58,7	62,2	60,7	63,5	63,3	65	65
	Slovenská republika	62	57	62	62	62	62	62	62
	Polsko	65	60	65	60	65	60	65	60
	Maďarsko*	60	59	64,5	64,5	65	65	65	65
Nejnižší věk	Itálie	59	59	61	61	65	65	65	65
	Řecko	57	57	60	60	60	60	60	60
	Turecko*	44,9	41	48,6	45,2	53,1	50,4	57,7	55,6
Nejvyšší věk	Norsko	67							
	Island	67							
	Velká Británie	66				67			
Průměr v zemích OECD*		62,9		63,5		64,1		64,4	

**Pokud existuje více než jedna hodnota za kalendářní rok, je celková hodnota vypočítána jako průměr*

Zdroj: OECD (2011), vlastní zpracování

Pozoruhodné je postavení Turecka, kde muži v roce 2010 odcházeli do důchodu v průměru ve 44,9 letech a ženy ve 41 letech. Na druhé straně stojí země jako je Norsko a Island kde lidé v roce 2010 odcházeli do důchodu v 67 letech.

Pro dlouhodobou udržitelnost systému je nezbytné správné nastavení věkové hranice pro odchod do důchodu. Tato hranice ovlivňuje poměr mezi počtem ekonomicky aktivních a ekonomicky neaktivních obyvatel v daném státu, proto posun důchodové hranice tak ovlivňuje i změnu v míře nezaměstnanosti. Nutno ale podotknout, že důchodový věk nelze zvyšovat donekonečna. Lidé, postupem věku ztrácí nejen psychické, ale i fyzické schopnosti. Už nejsou tak obratní, ztrácí koncentraci, sílu, jsou více konzervativní ve vztahu k novým věcem. Díky této úvaze, vyvstává další otázka a to: „Je možné vykonávat všechna povolání s rostoucí hranicí odchodu do důchodu po celou dobu pracovního života?“, domnívám se, že to nelze. Na jedné straně je snadné si představit manažera, který pracuje např. do 68 let,

⁴¹ Česká republika není jediná země, ve které tomu tak v roce 2010 bylo. Mezi další země se 2010 řadí: Austrálie, Rakousko, Maďarsko, Japonsko, Polsko, Švýcarsko, Turecko a Velká Británie; viz. příloha č. 3.

na druhé straně je ale nemyslitelné chtít např. po pokrývači střech, aby v 68 vykonával stejně kvalitní práci. Stát by měl podporovat a motivovat zaměstnavatele, aby se zvyšujícím se věkem odchodu do důchodu, který by byl pro všechny stejný, mohli lidé pracovat na takových pozicích, které budou lépe odpovídat jejich fyzické a duševní kondici. Stejně tak jako by mělo dojít ke změně postojů u zaměstnavatelů, kteří budou ochotni zaměstnat lidi v předdůchodovém věku. Mělo by tak dojít ke změně vnímání starších lidí, kteří nemusí vždy znamenat nutné zlo, protože právě tito lidé mají mnohem více zkušeností, než lidé, kteří na trhu práce začínají. Otázkou také zůstává, jestli by nebylo lepší stanovit pro různé povolání různé odchody do důchodu. Takto by šlo zohlednit pouze fyzické vnímání práce, kdy dělník by na tom měl být pravděpodobně hůř než člověk, který celý život sedí v kanceláři⁴². Psychické hledisko, se dá porovnávat mnohem hůř, protože každý z nás se cítí jinak starý.

Posouvání doby odchodu do důchodu má také korespondovat s tím jak se prodlužuje délka naděje na dožití u obyvatel; i tuto problematiku zpracovalo OECD (2011). Zabývá se nadějí na dožití po důchodovém věku. Jinak řečeno, vypovídá to o tom, jak dlouho si lidé budou moci užívat důchodu, na druhé straně to vypovídá o tom, jak dlouho bude muset stát vynakládat prostředky na vyplácení penzí. Jak je z tabulky č. 5-2 patrné, naděje na dožití je vyšší u žen než u mužů; v průměru za země OECD je tento rozdíl necelých 5 let.

Ženy se v České republice dožívají daleko delšího věku než muži. V den odchodu do důchodu je před nimi v průměru 23,8 let života. Tento věk téměř koresponduje s věkem, který je průměrem v zemích OECD (23,3 let). Muži jsou na tom podstatně hůř, v penzi zůstanou v průměru jen 17 let; přitom je průměr v zemích OECD vypočítán na 18,5 let. Domnívám se, že kroky české vlády ve sjednocení věku odchodu do důchodu jak pro muže, tak i pro ženy jsou namístě.

Nejpozoruhodnější je případ Turecka. Jeho obyvatelé chodí do důchodu již v 50 letech (u žen) a v 53 letech (u mužů) a důchodu si užijí téměř 37 let ženy a 31 let muži. Tato země má velký potenciál, co se týče využití svých pracovních sil. Norko, Island a Velká Británie jsou další velice pozoruhodné případy. Občané těchto států chodí do penze nejpozději, a i přesto zůstanou v důchodě dostatečně dlouho. Domnívám se, že takto pozoruhodných výsledků je možno dosáhnout jen velice kvalitní zdravotní péčí, jakožto i preventivní péčí, lepším životním stylem, ale i lepším sociálním zabezpečením. Ostatní země jsou součástí přílohy č. 4.

⁴² Za předpokladu, že se vypustí dědičné rozdíly u obou osob.

Tabulka 5-2: Naděje na dožití po důchodovém věku ve vybraných státech OECD

	1999		2002		2010		2030	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Česká republika	16,9	24,1	16,5	23,1	17,0	23,8	17,8	22,3
Slovenská republika	15,9	23,6	16,1	23,8	14,9	24,9	16,6	22,0
Polsko	15,0	21,0	13,9	21,8	14,4	23,1	15,6	24,9
Maďarsko	14,9	24,7	15,6	25,4	16,5	22,6	14,5	19,4
Itálie	25,4	29,9	23,8	28,1	22,8	27,4	19,4	23,7
Řecko	23,1	26,1	22,7	25,3	24,0	27,1	22,5	26,3
Turecko	31,1	33,1	31,5	37,2	31,1	36,9	24,5	30,9
Norsko	13,7	17,5	14,3	17,7	15,7	18,9	17,3	20,8
Island	14,9	17,2	15,8	18,3	16,8	19,2	18,3	21,1
Velká Británie	15,4	22,7	16,0	23,3	16,9	24,5	17,5	21,1
Průměr v zemích OECD	17,4	22,3	17,7	22,5	18,5	23,3	19,2	23,4

Zdroj: OECD (2011), vlastní zpracování

Je patrné, že naděje na dožití penzistů je dostatečně vysoká na to, aby mohlo dojít nejen ke zvýšení věku odchodu do důchodu, ale také aby se sjednotila hranice odchodu do důchodu pro muže a ženy. Měl by se tak nejen upravit poměr mezi počtem ekonomicky aktivních a ekonomicky neaktivních obyvatel v České republice (což ovlivňuje míru nezaměstnanosti), ale také dojde ke snížení výdajů na vyplacené důchodu. Domnívám se, že kroky, které učinila česká vláda v rámci Malé důchodové reformy (více v kapitole 4.1), jsou správné a budou mít v budoucnu pozitivní dopad na českou ekonomiku. Pokud mám, ale zhodnotit tuto skutečnost i z kritického pohledu, myslím si, že mnoho lidem se nelíbí už jen samotný fakt, že by do důchodu šli v čím dál, tím pozdějším věku.

5.2 Zavedení druhého pilíře

V posledních letech se hovoří o tom, že jediným možným řešením vedoucím k diverzifikaci budoucích příjmů důchodců je vytvoření druhého pilíře a ani situace v České republice nesměruje jiným směrem. Jen pro připomenutí, současná vláda chce zavést dobrovolný druhý pilíř. Účastník ve druhém pilíři si tak bude moci z prvního pilíře vyvázat 3 p. b. (tedy pokles z 28 % na 25 %), a to za podmínky, že přidá další 2 p. b. z vlastních prostředků, více informací viz kapitola č. 4. 2. 2. Každý stát má jinak nastaveny podmínky pro penzijní systémy. Zavedení druhého pilíře, sebou nenese jen pozitivita z diverzifikace příjmů, ale také rizika, která jsou spojena se špatným nastavením parametrů, mezi takovéto příklady lze zařadit Maďarsko a Polsko.

Maďarsko bylo první z postkomunistických zemí, která provedla v roce 1998 penzijní reformu. Za vlády premiéra Gyuly Horna byl zaveden druhý pilíř. V roce 2010 za vlády premiéra Viktora Orbána se tento pilíř prakticky zrušil a vláda tak nařídila lidem, aby přešli zpátky do státního průběžného pilíře, který je silně podfinancován. Vláda nejdříve zrušila transfery do privátních fondů, které v Maďarsku činily 8 %, a povolila dobrovolný návrat do státního průběžného pilíře. V tomto případě se dá říci, že došlo téměř ke krádeži a o znárodnění soukromých peněz⁴³; Reuters (2010)

Další zemí, která provedla v roce 1999 penzijní reformu, je Polsko. Tato reforma byla považována za úspěšnou a to i přesto že nebyla dotažena do konce, např. žádná z vlád nedokázala odebrat předčasnou penzi pro tzv. privilegované skupiny, do kterých se řadí policisté, horníci aj. Pod záštitou ochrany důchodů současných penzistů tak vláda koncem března roku 2011 schválila snížení povinných odvodů do soukromých fondů ze 7,3 % na 2,3 %, tyto peníze tak vláda potřebuje na vyplácení penzí současných penzistů; více viz EUBusiness (2011).

Otázkou proto zůstává, jestli diverzifikace příjmů v podobě zavedení druhého pilíře je to nejlepší řešení a pokud není, tak jaké je to nejlepší řešení. Diverzifikace příjmů budoucích důchodců je určitě namístě. Důležité je si uvědomit, že tato diverzifikace vede k možnému zajištění vyšších příjmů v době, kdy nastane doba odchodu do důchodu. Nejlépe jde vidět změnu v příjmech v důchodové kalkulačce, MPSV (2011).

Všeobecně lze říci, že zavedením druhého pilíře v České republice, dojde k vytvoření takového penzijního spoření, které zajistí dostatečnou diverzifikaci příjmů pro budoucí důchodce. Tato diverzifikace by se v dlouhodobém hledisku měla pozitivně dotknout, snížení výdajů na výplatu penzí. Tento pozitivní scénář, však není jediným možným dopadem, který může nastat. I přesto, že dojde k úspěšnému zavedení druhého pilíře a tento pilíř si najde u lidí požadovanou důvěru, může dojít vlivem špatně nastaveným parametrů, k velkým výpadkům příjmů v prvním pilíři. Tento systém se tak může stát po určité době nefunkčním a po čase bude potřeba provést další rozsáhlé změny. Oproti tomu se zavedení druhého pilíře může potýkat s nedostatečnou důvěrou u obyvatel České republiky, kteří raději budou věřit ve fungování dvou již zavedených pilířů (prvnímu a třetímu pilíři). Tato nedůvěra může nastat, např. vlivem nedostatečné medializace, slabé přesvědčovací schopnosti vlády v prosazení druhého pilíře nebo celková nedůvěra v současnou vládu. Situace by mohla dojít

⁴³ Okolo 97 % aktiv z privátních fondů bylo přesunuto do státem provozovaného fondu, což zvedlo vládní příjmy o 10,2 % HDP.

až tak daleko, že namísto ukládání peněz do druhého pilíře si lidé raději vyberou jiné instrumenty, kde budou investovat své volné prostředky.

5.3 Výdaje na důchody a životní úroveň penzistů

Český statistický úřad (dále jen ČSÚ), vydává každoročně mnoho statistik, nejen v rámci ČR, ale také v rámci EU, za pomoci EUROSTATU. Publikace ČSÚ (2012) se zaměřuje na mezinárodní srovnání a jedna z mnoha částí je věnována výdajům na důchody (v procentech z HDP)⁴⁴.

Tabulka č. 5-3 věnuje pozornost právě těmto výdajům ve srovnání s vybranými státy Evropy. Detailnější přehled zbylých států je pak součástí přílohy č. 5. Česká republika se pohybuje ve sledovaném období po celou dobu pod průměrem EU 27. Zajímavý je stav ve zbylých třech státech Visegrádu, které již provedly reformu penzijního systému a i přesto výdaje na důchody u těchto zemí stále rostou. Nejvyšší výdaje na důchody v procentech HDP⁴⁵, jsou dosaženy u Itálie, Rakouska a Francie. Oproti těmto státům jsou země, jako Irsko a Kypr, kde jsou nejnižší výdaje na důchody v procentech z HDP.

Tabulka 5-3: Výdaje na důchody v procentech z HDP; ve vybraných zemích Evropy

	2005	2007	2009
Česká republika	8	7,9	9,1
Slovenská republika	7,5	7,3	8,4*
Polsko	12,7	11,6	12,4
Maďarsko	9,8	10,5	11,2
Itálie	14,7	14,6*	16*
Rakousko	14,2	13,8	15,1
Francie	13,3	13,3	14,5*
Irsko	4,9	5,2	7,3
Kypr	6,7	6,6	7,4
EU 27	12,2*	11,4*	13,1*

*předběžné údaje

Zdroj: Eurostat, vlastní zpracování (2011)

Z tabulky č. 5-3 vyplývá, že Česká republika sice nedosahuje nejnižších výdajů na důchody v procentech z HDP, ale pohybuje se pod průměrem EU 27.

⁴⁴ Tyto výdaje na důchody v sobě zahrnují výdaje na invalidní důchody, dávky předčasného důchodu v důsledku snížené pracovní neschopnosti, starobní důchody, předčasné starobní důchody, částečné důchody, důchody pozůstalým a předčasný odchod do důchodu vynucený trhem práce.

⁴⁵ Které byly nad průměrem EU 27.

Životní úroveň lidí v důchodovém věku se dá hodnotit různými způsoby. Pro účely této práce jsem si vybrala dva. První z nich je index progresivity, který vypovídá o tom jak je ten který systém zásluhový. Druhým je hrubý náhradový poměr důchodu k průměrnému výdělku. Mezi další se dá zařadit např. Lorenzova křivka, Ginniho koeficient, více je obsahem kapitoly 2.1.6.

Index progresivity je indikátorem míry zásluhovosti v systému. Tento index určuje vztah mezi výší penze v důchodu a výdělkem, který dotyčný pobíral během práce. Pokud hodnoty nabývají 100 %, jedná se o plně solidární systém, tedy důchody jsou konstantní a jsou stanoveny bez ohledu na výši příjmu. Oproti tomu pokud tento index nabývá hodnoty 0 % je penzijní systém nastaven jako plně zásluhový⁴⁶. Nutno podotknout, že 100 % není nutně lepší než nulový výsledek; země s vysokým indexem progresivity mají jednoduše jiné cíle ve své hospodářské politice.

Tabulka č. 5-4 znázorňuje index progresivity u vybraných zemí OECD; zbylé země jsou součástí přílohy č. 6. V průměru země v OECD vykazují hodnotu 37,5 %, avšak stejně tak jako všude tak i tady existují extrémy. V Irsku a na Novém Zélandě dosahuje index progresivity 100 %, na druhé straně je Švédsko, kde tento index dosahuje záporných hodnot a je tedy regresivní. V zemích jako je např. Slovensko a Maďarsko je tento systém plně zásluhový a existuje zde silná vazba mezi příjmy a penzijními výhodami.

⁴⁶ Čistě zásluhový systém odráží to, že stát zaručí nějakou minimální hranici příjmu pro všechny, která je stejná a zbytek si lidé spoří sami. Čím více si lidé na důchod naspoří, tím vyšších příjmů v důchodě dosáhnou.

Tabulka 5-4: Index progresivity v zemích OECD

	2011
Irsko	100
Nový Zéland	100
Velká Británie	82,8
Česká republika	68,4
Norsko	46,3
Island	45,1
OECD	37,5
Turecko	11,1
Řecko	3,4
Polsko	3,0
Itálie	1,1
Slovenská republika	0,8
Maďarsko	0,0
Švýcarsko	-7,2

Zdroj: OECD (2011), vlastní zpracování

Hrubý náhradový poměr důchodu k průměrnému výdělku je další z mnoha možností, jak porovnat životní úroveň penzistů. Vypovídá o tom, jak velký rozdíl je mezi důchodem a průměrným výdělkem. Ucelený obrázek poskytuje tabulka č. 5-5, která zobrazuje hrubý náhradový poměr a tabulka č. 5-6, ta srovnává průměrnou mzdu roku 2008 v (USD a PPP⁴⁷). V těchto tabulkách jsou vybrány, jen některé státy z OECD 34, ostatní státy jsou součástí přílohy č. 7 a 8. Veškeré informace jsou čerpány z OECD (2011).

Jak je zřejmé z tabulky č. 5-5, Česká republika se nachází pod průměrem zemí OECD (57,3 %); což znamená, že český důchodce, dostane polovinu průměrného výdělku. Například v Řecku je hodnota náhradového poměru je ve výši 95,7 %. Oproti tomu leží státy jako např. Mexiko, kde dosahuje tento poměr pouze 30,9 % pro muže a 28,7 % pro ženy. Důchodce žijící v Mexiku, tak dostane necelou třetinu průměrného výdělku.

⁴⁷ Parita kupní síly

Tabulka 5-5: Hrubý náhradový poměr důchodu k průměrnému výdělku (v procentech)

	2011
Lucembursko	87,4
Holandsko	88,1
Německo	42
Norsko	53,1
Francie	49,1
Průměr OECD 34	57,3
Řecko	95,7
Itálie	64,5 (50,6) *
Turecko	64,5
Česká republika	50,2
Maďarsko	75,8
Polsko	59,0 (43,2) *
Slovenská republika	57,5
Mexiko	30,9 (28,7) *

* Hodnota v závorce patří ženám

Zdroj: OECD (2011), vlastní zpracování

Pro doplnění tabulky č. 5-5, poslouží tabulka č. 5-6. Ta srovnává vybrané státy OECD a jejich průměrné roční mzdy, které jsou vyjádřené v USD a v PPP⁴⁸. Nejvyšší průměrné roční mzdy dosahují lidé např. v Lucembursku, Holandsku, Německu a Norsku, tyto státy se pohybují vysoko nad průměrem zemí OECD. Okolo průměru se pohybují průměrné roční mzdy ve Francii, Řecku či Itálii. Česká republika společně s dalšími státy Visegrádské čtyřky se pohybuje pod průměrem zemí OECD. Zajímavý je případ Mexika, kde je nejnižší mzda zemí OECD (10 200 USD). Více než průměrná mzda, je tzv. medián. Medián ukazuje mzdu tzv. prostředního zaměstnance, který není ovlivněn extrémními hodnotami malé skupiny zaměstnanců, kteří pobírají velmi vysoké výdělky.

⁴⁸ Průměrná roční mzda vyjádřená v paritě kupní síly, je z toho důvodu, aby co nejlépe ohodnotila kupní sílu průměrné mzdy. Tento ukazatel tak zohledňuje rozdíly v cenových hladinách.

Tabulka 5-6: Prům. roční mzda (USD, PPP) a Medián (jako % z prům. roční mzdy) 2008

	2008	
	Průměrná roční mzda (USD; PPP)	Medián (jako % z průměrné roční mzdy)
Lucembursko	53 300	77,9
Holandsko	51 700	84,0
Německo	50 600	87,0
Norsko	50 700	88,9
Francie	37 200	81,2
OECD 34	34 900	81,2
Řecko	34 100	68,0
Itálie	32 800	85,1
Turecko	20 600	55,2
Česká republika	20 000	85,2
Maďarsko	18 300	74,3
Polsko	18 300	80,3
Slovenská republika	16 200	78,7
Mexiko	10 200	62,2

Zdroj: OECD (2011), vlastní zpracování

V Turecku je mediánová mzda dosahuje pouze 55,2 % z průměrné roční mzdy, nebo např. u Mexika (62,2 %) či u Řecka (68,0 %). Česká republika dosahuje ze zemí Visegrádu nejvyšší průměrné roční mzdy, ale i mediánová mzda dosahuje 85,2 %, nejvyšší procentní úrovně.

Při celkovém hodnocení se dá říci, že Česká republika se právem řadí k zemím, kde je větší míra solidarity. Domnívám se, že rozhodnutí Ústavního soudu, více v kapitole 4.1, bylo oprávněné. Jinak tomu, ale je při hodnocení životní úrovně důchodců. Průměrná roční mzda byla 20 000 USD v roce 2008 i přesto, že medián dosahuje úrovně 85,2 % z průměrné roční mzdy, což je dokonce vyšší než v průměru u zemí OECD (81,2 %), není situace zcela ideální. Český důchodce si totiž přijde pouze na 50, 2 % z této částky.

Na jedné straně lze očekávat pozitivní dopad ve snížení výdajů, které plynou na výplatu důchodů. Na druhé straně, nejspíš dojde k rozevírání pomyslných nůžek mezi průměrnou mzdou a důchodem. Může tak nastat, že se mnozí senioři propadnou až na hranici chudoby, což může vést nejen k řadě nepokojů, ale také ke zhoršení situace v České republice v mezinárodním srovnání. Česká republika se tak může stát jednou ze zemí, na kterou se bude pohlížet, jako na tu která neumí vybudovat takový systém, který lidem v důchodu zajistí dostatečné příjmy. Jsem přesvědčena o tom, že snižování výdajů na výplatu penzí, musí jít ruku v ruce nejen s větší diverzifikací příjmů důchodců (zavedením druhého pilíře),

ale také musí dojít k dostatečně velké osvětě, aby mladí lidé již nespoležali tolik na stát, ale aby se na stáří připravili sami.

6 Závěr

Současný důchodový systém v České republice funguje na systému průběžného financování. Zaměstnaní občané odvádí ze svých příjmů pojistné a toto pojistné je státem použito na vyplácení důchodů současných důchodců. Správné fungování tohoto systému je podmíněno dlouhodobě vyváženým poměrem mezi osobami, které odvádí toto pojistné a důchodci, kteří pobírají důchod. Tento poměr, již není vyvážený a nejenom Česká republika, ale i řada jiných zemí se potýká s problémem nestability a následnou finanční neudržitelností. Ani změny, demografickém vývoji nejsou zanedbatelné v České republice zanedbatelné. Na jedné straně roste naděje na dožití současných důchodců, což vede současně k nárůstu nákladů na vyplácení penzí. Na druhé straně je trend ve snižující se porodnosti, což vede k postupnému poklesu práceschopného obyvatelstva a tedy i příjmů do důchodového systému.

Cílem této diplomové práce je charakterizovat současný penzijní systém České republiky a popsat možné dopady reformy penzijního systému na českou ekonomiku. Pro naplnění tohoto cíle je práce rozdělena do šesti kapitol, kde první a šestá kapitola je věnována úvodu a závěru.

Druhá kapitola se věnuje teoretickým vymezením sociální politiky a penzijního systému. Kapitola třetí a čtvrtá popisuje vývoj penzijního systému v České republice, až do vlády Petra Nečase. Pátá kapitola se zaměřuje na zhodnocení možných dopadů reformy penzijního systému na českou ekonomiku.

Současná vláda Petra Nečase si dala jako jeden z prioritních cílů provést takovou reformu penzijního systému, který bude dlouhodobě udržitelný. Mimo vládu se do reformy vmísil také Ústavní soud. Ten rozhodl, že míra přerozdělení je neústavní a musí být posílen princip zásluhovosti. Lidem, kteří mají vyšší příjmy, by tak měla náležet vyšší penze. Vláda v rámci tohoto nálezu provedla novelizaci zákona, která se stala účinnou k 30. září 2011. O této změně ve výpočtu důchodu se hovoří jako o „Malé důchodové reformě“. V rámci této malé důchodové reformy, došlo také ke změně důchodového věku. Další změny se stanou účinné k 1. lednu roku 2013. Má dojít nejen k zavedení druhého dobrovolného pilíře, ale také k transformaci již fungujícího třetího pilíře. Pokud se účastník rozhodne vstoupit do druhého pilíře, bude mít možnost snížit svou pojistnou sazbu do prvního pilíře o 3 p.b. na 25 %. K těmto vyvázaným 3 % bude mít povinnost přidat další 2 p.b. z vlastních prostředků. Třetí pilíř je zaveden v České republice již od roku 1994. Navrhované změny se týkají nejen v oddělení majetku stávajících účastníků, ale také v samotné struktuře. Stávající účastníci budou automaticky převedeni

do transformovaných fondů, kde jim zůstanou stávající podmínky. Noví účastníci budou moci své prostředky vkládat do tzv. nových účastnických fondů. Ty se budou lišit od stávajících fondů především ve vyšší míře zhodnocení.

Vláda Petra Nečase se během své penzijní reformy zaměřila na tři hlavní opatření. Prvním z nich je zvýšení a sjednocení důchodového věku. Kroky vlády ve sjednocení věku jsou oprávněné, protože je nejen vysoká naděje na dožití po důchodovém věku, ale také ženy dožívají vyššího věku než muži. Díky těmto opatřením, tak dojde ke změně poměru mezi ekonomicky aktivními a neaktivními, což povede ke snížení nezaměstnanosti, ale také dojde ke snížení výdajů na vyplacené penze.

Druhým opatřením je zavedení druhého pilíře v penzijním systému. Toto opatření v sobě nese nejen pozitiva ve větší diverzifikaci příjmů v penzi, ale také negativa. Špatně nastavené parametry se mohou v dlouhodobém horizontu projevit v neudržitelnosti systému, jak tomu je například v Maďarsku.

Třetí a nejdůležitějším opatřením, je snížení výdajů na výplatu penzí a zároveň zachovat určitou životní úroveň penzistů. Toto opatření je svým způsobem protichůdné. Na jedné straně chce vláda snížit výdaje na výplatu penzí, ale přílišným snížením se může mnoho důchodců dostat na hranici chudoby. Průměrná roční mzda byla v roce 2008 na úrovni 20 000 USD (pohybuje pod hranicí OECD 34 900 USD), a i přesto že medián dosahuje úrovně 85,2 %, není situace v České republice ideální. Český důchodce si přijde ročně pouze na 50,2 % z této částky.

Domnívám se, že česká vláda se ve svém co možná nejlepším záměru snaží o zavedení takového penzijního systému, který bude nejen dlouhodobě stabilní a udržitelný, ale který ve své podstatě sníží rostoucí náklady na výplatu penzí. Úkolem státu by již nemělo být, aby nadále štedře zajišťoval příjmy pro občany v důchodě, ale by umožnil a vytvořil takové podmínky, které budou motivovat lidi k nashromáždění peněz během svého ekonomicky aktivního života.

Seznam použité literatury

- BEZDĚK, Vladimír, 2000. *Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reformy) I a II díl*. 1. vyd. Praha: Česká národní banka. 131s.
- BURCIN Boris a Tomáš KUČERA, 2004. Nová kmenová prognóza populačního vývoje České republiky (2003 – 2065). *Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje* [online]. 2004, roč. 46, č. 2 [cit. 2. 3. 2012]. ISSN 00118265. Dostupné z: [http://www.scitani.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/63002FA9CF/\\$File/180304q2.pdf](http://www.scitani.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/63002FA9CF/$File/180304q2.pdf).
- ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ, 2004. ČSSZ: 80 let sociálního pojištění [online]. ČSSZ [25. 2. 2012]. Dostupné z: http://www.cssz.cz/stranky/konference-80let/brozura_c.pdf.
- ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ, 2011. ČSSZ: Malá důchodová reforma v otázkách a odpovědích [online]. ČSSZ [23. 3. 2012]. Dostupné z: http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/4AB9ABD7-D64A-457B-83B1-5DAD1D304BDD/0/CSSZ_letak_MDR_2011.pdf.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2011. ČSÚ: Demografická ročenka České republiky 2010 [online]. ČSSZ [2. 3. 2012]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/pohyb_obyvatelstva.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2012. ČSÚ: Česká republika v mezinárodním srovnání 2011 [online]. ČSSZ [3. 4. 2012]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/kapitola/1607-11-r_2011-3.
- EUROPEAN COMMISSION, 2012. *EUROPA EU: European year active ageing and solidarity between generations* [online]. EU [28. 3. 2012]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/EY2012/Promo/Leaflet_cs.pdf.
- EUBUSINESS, 2011. *EUbusiness: Polish parliament passes pension reform*. [online]. EUBusiness [28. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.eubusiness.com/news-eu/poland-economy-law.9b3>.
- GERŠLOVÁ, Jana a Milan, SEKANINA, 2003. Lexikon našich hospodářských dějin. 1. vyd. Praha: Libri, s. r. o.. 488 s. ISBN 80-7277-178-7.
- KLIKOVÁ, Christiana a Igor, KOTLÁN, et al, 2006. *Hospodářská politika: teorie a praxe*. 2. vyd. Ostrava: SOKRATES. 341 s. ISBN 80-86572-37-4.
- KREBS, Vojtěch et al, 2005. *Sociální politika*. 3. vyd. Praha: ASPI, a. s. 504 s. ISBN 80-7357-050-5.
- MINISTERSTVO FINANCÍ, 2011a. MF: Penzijní připojištění [online]. MFČR [16. 3. 2012]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/penzijni_pripojisteni.html.

- MINISTERSTVO FINANČÍ, 2011b. *MF: Základní aspekty reformy penzijního systému České republiky*. [online]. MFČR [16. 3. 2012]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/duchodova_reforma_62395.html.
- MINISTERSTVO FINANČÍ, 2012. *MF: Termíny a lhůty k důchodové reformě*. [online]. MFČR [28. 3. 2012]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Upozorneni_MF_Terminy_a_lhuty_k_duchodove_reforme_03012012_pdf.pdf.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2005a. *MPSV: První informace o plnění Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007 (listopad 2005)* [online]. MPSV [3. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/3025>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2005b. *MPSV: Závěrečná zpráva* [online]. MPSV [25. 2. 2012]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2007a. *MPSV: Druhá informace o plnění Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2003 – 2007*. [online]. MPSV [3. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/4987>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2007b. *MPSV: Důchodová reforma* [online]. MPSV [3. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/4320>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2007c. *MPSV: Činnost Bezděkovy komise* [online]. MPSV [3. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2228>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2008a. *MPSV: Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007*. [online]. MPSV [2. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2869>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2008b. *MPSV: Vláda schválila návrh I. etapy důchodové reformy* [online]. MPSV [3. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5107>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2008c. *MPSV: Vývoj projednávání důchodové reformy* [online]. MPSV [27. 2. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5030>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2010a. *MPSV: Poradní expertní sbor* [online]. MPSV [17. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/8179>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2010b. *MPSV: Závěrečná zpráva PES* [online]. MPSV [17. 3. 2012]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/8896/2010_06_03_Zaverecna_zprava_final_cistopis.pdf.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2010c. *MPSV: Závěrečná zpráva o plnění Národního programu přípravy na stárnutí na období let*

- 2008 – 2012 [online]. MPSV [17. 3. 2012]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/8960/Zprava_NPPS_cerven2010.pdf.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2011a. *MPSV: Důchodová kalkulačka* [online]. MPSV [28. 3. 2012]. Dostupné z: <http://duchodovakalkulacka.mpsv.cz/www/>.
 - MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2011b. *MPSV: Rozhodnutí Evropského parlamentu a rady č. 940/2011/EU ze dne 14. září 2011.* [online]. MPSV [28. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/12082/rozhodnuti.pdf>.
 - MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2012a. *MPSV: Evropský rok aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity (2012) v České republice.* [online]. MPSV [28. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/11696>.
 - MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2012b. *MPSV: Iniciativy Evropského roku aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity (2012).* [online]. MPSV [28. 3. 2012]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/12054/iniciativy_EY090312.pdf.
 - NÁRODNÍ EKONOMICKÁ RÁDA VLÁDY, 2009. *NERV: Závěrečná zpráva* [online]. MPSV [17. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/dulezite-dokumenty/zaverecna-zprava-NERV.pdf>.
 - ORGANIZACE PRO HOSPODÁŘSKOU SPOLUPRÁCI A ROZVOJ, 2011. *OECD: Pensions at a Glance 2011* [online]. OECD [3. 4. 2012]. Dostupné z: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/finance-and-investment/pensions-at-a-glance-2011_pension_glance-2011-en.
 - PARLAMENT ČR; POSLANECKÁ SNĚMOVNA, 2011. *PS: Sněmovní tisk 277/0 Novela zákona o důchodovém pojištění* [online]. Poslanecká sněmovna [16. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=277&CT1=0>.
 - REUTERS, 2010. *Reuters: Hungary rolls back pension reform, defies markets* [online]. REUTERS [3. 4. 2012]. Dostupné z: <http://www.reuters.com/article/2010/12/13/us-hungary-pensions-idUSTRE6BC3YJ20101213>.
 - TOMEŠ, Igor, 2010. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky.* 1. vyd. Praha. Portál. 440s. ISBN 978-80-7367-680-3.
 - TOMEŠ, Igor, 2011. *Obory sociální politiky.* 1. vyd. Praha: Portál. 368 s. ISBN 978-80-7367-868-5.
 - VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY, 2002. *Vláda ČR: Usnesení Vlády České republiky ze dne 15. května 2002 č. 485* [online]. Vláda ČR [2. 3. 2012]. Dostupné z: <http://racek.vlada.cz/usneseni/usnweb.nsf/0/4BB9233F81FC1A24C12571B60070851A>.

- VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY, 2004. *Vláda ČR: Usnesení vlády České republiky ze dne 23. června 2004 č. 656* [online]. Vláda ČR [25. 2. 2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2287/uvcr-656.pdf>.
- VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY, 2007. *Vláda ČR: Programové prohlášení vlády ze dne 17. ledna 2007* [online]. Vláda ČR [27. 2. 2012]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20780>.
- VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY, 2010a. *Vláda ČR: Programové prohlášení vlády ze dne 4. srpna 2010* [online]. Vláda ČR [16. 3. 2012]. Dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/dulezite-dokumenty/Programove_prohlaseni_vlady.pdf.
- VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY, 2010b. *Vláda ČR: Příloha k usnesení vlády ze dne 6. října 2010 č. 715.* [online]. Vláda ČR [16. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/ekonomicka-rada/Statut-NERV.pdf>.
- VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY, 2010c. *Vláda ČR: Usnesení vlády České republiky ze dne 4. srpna 2010 č. 558.* [online]. Vláda ČR [16. 3. 2012]. Dostupné z: [http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/91815EADD7CEB0B1C125777400323BDA/\\$FILE/558%20uv100804.0558.pdf](http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/91815EADD7CEB0B1C125777400323BDA/$FILE/558%20uv100804.0558.pdf).
- VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY, 2011a. *Vláda ČR: Důchodová reforma: vláda schválila hlavní principy.* [online]. Vláda ČR [16. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/duchodova-reforma-vlada-schvalila-hlavni-principy--82869/>.
- VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY, 2011b. *Vláda ČR: Hlavní principy pokračování důchodové reformy* [online]. Vláda ČR [16. 3. 2012]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Hlavni-principy-pokracovani-duchodove-reformy.pdf>.
- VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY, 2011c. *Vláda ČR: Usnesení vlády České republiky ze dne 23. února 2011 č. 133* [online]. Vláda ČR [16. 3. 2012]. Dostupné z: [http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/9E800CBDAA585A03C1257847004087C4/\\$FILE/133%20uv110223.0133.pdf](http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/9E800CBDAA585A03C1257847004087C4/$FILE/133%20uv110223.0133.pdf).
- VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY, 2011d. *Vláda ČR: Usnesení vlády České republiky ze dne 6. dubna 2011 č. 235* [online]. Vláda ČR [16. 3. 2012]. Dostupné z: [http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/DD44EAE7638B1679C125786900345177/\\$FILE/235%20uv110406.0235.pdf](http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/DD44EAE7638B1679C125786900345177/$FILE/235%20uv110406.0235.pdf).

Legislativa

- Zákon č. 155 ze dne 30. června 1995 o důchodovém pojištění. *Sbírka zákonů České republiky*. 1995, částka 41, s. 1986-2011. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka->

zakonu/SearchResult.aspx?q=155/1995&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.

- Zákon č. 220 ze dne 21. června 2011, kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. *Sbírka zákonů České republiky*. 2011, částka 78, s. 2256-2262. Dostupný také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=220/2011&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.
- Zákon č. 426 ze dne 6. listopadu 2011, o důchodovém spoření. *Sbírka zákonů České republiky*. 2011, částka 149, s. 5586-5623. Dostupný také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=427/2011&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.
- Zákon č. 427 ze dne 6. listopadu 2011, o doplňkovém penzijním spoření. *Sbírka zákonů České republiky*. 2011, částka 149, s. 5624-5690. Dostupný také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=427/2011&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.
- Zákon č. 428 ze dne 6. listopadu 2011, kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o důchodovém spoření a zákona o doplňkovém penzijním spoření. *Sbírka zákonů České republiky*. 2011, částka 149, s. 5691-5703. Dostupný také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=427/2011&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.

Seznam zkratk

BK	Bezděková komise
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
ČSSZ	Česká správa sociálního zabezpečení
ČSÚ	Český statistický úřad
EU	Evropská unie
EY 2012	Evropský rok aktivního stárnutí (2012)
KDU-ČSL	Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MF	Ministerstvo financí
NERV	Národní ekonomická rada vlády
ODS	Občanská demokratická strana
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
PAYG	Pay as you go = průběžně financovaný důchodový systém
PEM	Porada ekonomických ministrů
PES	Poradní expertní sbor ministra financí a ministra práce a sociálních věcí
PPP	Parita kupní síly
PS	Poslanecká sněmovna
UNESCO	Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu
US-DEU	Unie svobody – Demokratická strana
ÚS	Ústavní soud

Seznam obrázků, grafů a tabulek

Obrázky

Obrázek 3-1: Komunikační toky v procesu přípravy podkladů pro důchodovou reformu..... 39

Tabulky

Tabulka 3-1: Očekávaný vývoj celkové úrovně plodnosti, úmrtnosti a migrace	33
Tabulka 3-2: Očekávané rozdělení obyvatelstva do základních věkových kategorií (střední varianta)	34
Tabulka 3-3: Vývoj soukromých penzijních fondů v České republice (1995 – 2004); počet soukromých penzijních fondů	37
Tabulka 3-4: Vývoj počtu penzijních připojištění v České republice (1995 – 2004)	37
Tabulka 4-1: Výpočtové základy, pro stanovení osobního vyměřovacího základu (30. 9. 2011 - 31. 12. 2014)	46
Tabulka 4-2: Vývoj počtu penzijních připojištění v České republice (2004 – 2011)	47
Tabulka 5-1: Důchodový věk pro muže a ženy ve vybraných státech OECD	59
Tabulka 5-2: Naděje na dožití po důchodovém věku ve vybraných státech OECD	61
Tabulka 5-3: Výdaje na důchody v procentech z HDP; ve vybraných zemích Evropy	63
Tabulka 5-4: Index progresivity v zemích OECD	65
Tabulka 5-5: Hrubý náhradový poměr důchodu k průměrnému výdělku (v procentech)	66
Tabulka 5-6: Prům. roční mzda (USD, PPP) a Medián (jako % z prům. roční mzdy) 2008 ...	67

Prohlašuji, že

- jsem byla seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, diplomovou práci užit (§ 35 odst. 3);
- souhlasím s tím, že diplomová práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího diplomové práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o diplomové práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užit dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užit své dílo, diplomovou práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne

.....
Michaela Richterová

Seznam příloh

Příloha 1: Očekávané rozdělení obyvatelstva do základních věkových skupin	i
Příloha 2: Důchodový věk pojištěnců narozených v období let 1936 až 1977	ii
Příloha 3: Důchodový věk pro muže a ženy v zemích OECD	iii
Příloha 4: Naděje na dožití po důchodovém věku v zemích OECD	iv
Příloha 5: výdaje na důchody v procentech z HDP	v
Příloha 6: Index progresivity v zemích OECD (2011)	vi
Příloha 7: Prům. roční mzda (USD, PPP) a Medián jako % z prům. roční mzdy (2008)	vii
Příloha 8: Hrubý náhradový poměr důchodu k průměrnému výdělku (v %)	viii